

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal

ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X

CUID, December 2017, 21 (2): 1181-1216

Bir Terimin Arkeolojisi: Antisemitizmin Teolojik ve Politik Tarihi
The Archaeology of a Concept: The Theological and Political History of Antisemitism

Mustafa Selim Yılmaz

Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Kelam ve İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı.
Assistant Professor, Karabük University, Faculty of Theology,
Department of Kalam and History of Islamic Sects.
Karabük, Turkey
s.mutekellim@gmail.com
ORCID ID orcid.org/0000-0002-2346-804X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 11 Ekim/October 2017

Kabul Tarihi / Accepted: 12 Kasım/November 2017

Yayın Tarihi / Published: 15 Aralık/December 2017

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Cilt / Volume: 21 **Sayı / Issue:** 2 **Sayfa / Pages:** 1181-1216

DOI: <https://doi.org/10.18505/cuid.343001>

Atıf/Cite as: Yılmaz, M. Selim. "Bir Terimin Arkeolojisi: Antisemitizmin Teolojik ve Politik Tarihi-The Archaeology of a Concept: The Theological and Political History of Antisemitism". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 21, sy. 2 (Aralık/December 2017): 1181-1216. doi: 10.18505/cuid.343001.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/cuid>

Copyright © Published by Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi-Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

For Permissions: ilahiyat.dergi@cumhuriyet.edu.tr

Bir Terimin Arkeolojisi: Antisemitizmin Teolojik ve Politik Tarihi

Öz: Antisemitizm teolojik, psikolojik, sosyolojik ve politik boyutları olan çok yönlü ve karmaşık bir terimdir. Bu kavram bütün yönleriyle sadece Yahudiliği ilgilendiren bir fenomen değildir. Aksine ortaya çıktığı antik zamanlardan bugüne küresel bağlamda doğru anlaşılması gereken bir kavramdır. Özellikle modern dünyanın şekillenmesinde etkin olan Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlığın karşılıklı ilişkilerinin tarihsel sürecinin birlikte okunarak değerlendirilmesi, önem arz eden bir husustur. Aynı zamanda ifade etmek gerekir ki kavramlar yaşayan organizmalar gibidir. Dolayısıyla antisemitizmin yaşam öyküsü değerlendirilirken özüne ilişkin ipuçları verecek etimolojik yapısı da dikkate alınmalıdır. Zira bu kavrama dair oluşturulan birtakım algılarda meydana gelen anlam kaymaları ancak böyle bir metodik yaklaşımla fark edilebilir. Her şeyden öte antisemitizmin bu yazıya konu edilmesindeki temel amaç, dünya gündemini meşgul eden bazı temel sorunların özüne dair mümkün olduğunca doğru saptamalar yapmaya gayret etmektir.

Anahtar Kelimeler: Yahudilik, Hristiyanlık, Müslümanlık, Antisemitizm, Anti-İslamizm, İslamofobi, Siyonizm.

**The Archaeology of a Concept: The Theological and Political
History of Antisemitism**

Abstract: Antisemitism is a versatile and complex concept that has theological, psychological, sociological and political dimensions. This concept is not only related to consider Judaism in all its bearings. But, conversely, it should be apprehended from the antiquity till nowadays within a global context. It is most significant phenomena that must be evaluated to study simultaneously historical process of mutual relations of Judaism, Christianity and Islam which are influential factors for shaping the modern world. It is also say that concepts are living organisms. Therefore, the etymological structure of antisemitism that provide clues to its essence should be considered when interpreting its story. It seems a sensible and methodical way of perceiving that meaning shifts have occurred in some perceptions related to this concept. First and foremost, the aim of this article is trying to make accurate results in the nature of some crucial problems that occupy the global agenda.

Keywords: Judaism, Christianity, Islam, Antisemitism, Anti-Islamizm, Islamophobia, Zionism.

SUMMARY

Antisemitism is one of the important phenomenon to occupy the global agenda from the past until now. Although this conceptualization coined by Wilhelm Marr in 1879, the formation of anti-Semitic content dates back to ancient times. This concept with its vast background has a variety of dimensions such as theological and political. Maybe the most significant and determining dimension of them is the theological one. When dealing with the developmental process of this concept, it mostly seemed that the basic ideas created on the theological ground of the relationships between God and human beings, have a great effect on that process. The other created dimensions with regard to individual and social experiences play a vital role in the formation of these ideas respectively.

It is not possible to disclose certain detailed explanation about antisemitism that has a vast background and history in a short paper. However, it is tried to outline a general and consistent overview of the issue. As to the methodology, it may be expected from the title of the paper that has subheadings reflecting theological and political dimensions of the issue. However, preferring that kind of way is not enough to provide a proper understanding of the aforementioned dimensions. Therefore, the best and correct way is to analyse antisemitism etymologically and evaluate its history chronologically within a constructive reading to elucidate its dimensions properly. It may be perhaps assumed that the nature of the issue has obliged us to prefer an interdisciplinary approach based on theology in order to reach clearer understanding.

Antisemitism is commonly defined as the hostility against Jews. It is thought that its conceptual dimension has a network of complex relationships among Jews, Christians and Muslims which sometimes have reconciled, sometimes have conflicted from the past to the present. Accordingly, we need to read between lines about the historical process of these relationships together. Reference to witnessing of history is a necessity to provide a deep insight into the roots of antisemitism, in a sense. First and foremost, the production of concepts is the most significant thing in terms of being involved with world public opinion. Considering closely to the concept of antisemitism, it seems that it is pro-

duced by western thought. Actually, this concept is a consequence of a long-term endeavour to define the “other”, which is being mixed up with him/her from the past to the present. For this viewpoint, it is generally accepted that the other has a negative image. The formation process of this negative image can be seen in evaluating the historical context.

Antisemitism is derived from shemite (sâmî) by the addition of the prefix of anti to this term. Perhaps the most striking aspect of the term is that point. With reference to this example of the approach of derivation, it may be perhaps assumed that western thought takes the origins of people into consideration when identifying religious and cultural differences. Shemite is used as an umbrella term that encompasses Middle Eastern peoples who speak languages in close proximity such as Akkadian, Babylonian, Aramaic, Hebrew and Arabic. There is an emphasis on shemitic origin due to Jewish people descended from Shem. Nevertheless, in the modern times, the others are excluded from the content of the term and it is only used to define the hostility against Jews. However, the historical experience as well as the root meaning of the term shows the opposite. The important milestone in this regard is the completion of Islam by Muhammad, the Messenger of God. The western imagination was struck all of a heap by the very rapid spread of Islam over the ancient lands of Christendom. Based upon some common points between Judaism and Islam, both of Jews and Muslims are perceived by this imagination as common enemies. It is also regarded that Jews as internal and Muslims as external enemies are jointly collaborating. The Crusades between 1095 and 1291 were the most significant proof of this imagination. Therefore, after Muhammad (pbuh), anti-Islamism as well as the hostility against Jews has laid inseparably behind the origins of antisemitism.

When dealing with history, initially, it may be perhaps assumed that the Greek invasion of Asia started with Alexander the Great was one of the most important milestones in the formation of anti-Semitic content, even though this content dates back to the Mosaic Period. Thus, the struggle between Greek and Jewish cultures had begun, later, and antisemitism deeply rooted by Rome, the heir of Greek culture and hereupon there was at the dawn of another milestone for the history of that concept. In the beginning, Christianity was seen as a reform movement within Judaism, but later it was begun to be transformed into a religion harmonized with pagan elements by the interpretation of the Apostle

Paul. On the other hand, Judaic Christianity disappeared by reason of the fall of the Second Temple, and after Constantine the Great, Greek Christianity was the prominent instead of the Judaic one. The anti-Semitic inherited stereotype and prejudice from the past was sustained and deepened by this sort of religious understanding. And finally, Jews were perceived as guilty for the crucifixion of Jesus and stigmatized as deicide. Moreover, Jews were accepted by Augustinian doctrine of tolerance that they are strayers from the grace of God, and hence were unsuccessful to be chosen people, and were a community allowed to live as a cautionary lesson. This viewpoint has become the source of core characteristic and structure of antisemitism until modern times.

After Muhammad (pbuh), Jews were provided with more comfortable living space than Christendom due to Muslims had really invented high civilization. As known, Muslims as well as Jews, also suffered from antisemitism. Certainly, one of the most cautionary example of this experience was the Crusades. Large masses of Jews had to relive in Christendom along with the Crusades and the Christian Reconquista in Spain. At this period, the anti-Semitic perception reached to more complex and chronic point in western thought. Consequently, Jews had been stigmatized as society's scapegoats responsible for every disaster and condemned to discrimination and usury and forced to live in ghettos.

The failure of the Crusades resulted in questioning of the Roman Catholic Church and it led up to the Reformation and the Age of Enlightenment. It was totally impossible for this questioning to isolate itself from that accepting ecclesiastical intolerance rooted in Judaism, although it sympathized with Jews as victims of the Christian Persecution. In the time following the transition process of the traditional nationalism to the contemporary nationalism in consequence of the French and American revolutions, in general, Jews were tolerated and accepted as long as they adopted the values within the societies which they lived together, and they were exploited by the governments. The Jewish Enlightenment, or in other words the Haskalah, had a great effect upon this occasion. The Haskalah was also adversely affected by the aforementioned process, although was criticized by the Hasidic Judaism. Along with the causes that led up to World Wars, it evolved into Zionism which favoured the create Jewish homeland in Palestine. Anti-Semitic pogroms such as in Odessa and Dreyfus Affair in 1894 (the unjust accusation of treason against the Jewish Colonel Alfred Dreyfus) played a

substantial role in that conjuncture. Consequently, hopes for the peaceful coexistence were dispelled.

In the twentieth century, Jews were again scapegoated as being the cause of the great depression throughout Europe and antisemitism reached its peak during Adolf Hitler's Nazi regime. The result of the persecution by Nazi regime, namely the horror of the Holocaust was condemned by western public opinion and this condemnation was a sort of the extraction of confession for the past. Very unfortunately, it was not totally able to achieve consequences by this condemnation, moreover, contrary to popular opinion, this chronic problem was pushed by the establishment of the state of Israel into the arms of Muslims who were another victim suffered from antisemitism. Conceptually, antisemitism is defined as the hostility against Jews and excluded from the hatred against Islam. The terms such as Islamophobia are created to express that hatred and finally, Arabs and Muslims are declared as new representatives of antisemitism, thereby being exploited via their great depression and victimization throughout the last three centuries. Zionism which resulted in a historical victimization has created another victimization depending on the support of the global powers and has totally benefited from antisemitism.

GİRİŞ

*Antisemitizm, Tanrı-insan ilişkisi*¹ zemininde temellendirilen ahit kavramı² bakımından teolojik bir içeriğe sahiptir. Bir toplumun tarih boyunca yaşamış

¹ Bu ilişki aynı zamanda Tanrı tasavvurunun mahiyetini de ortaya koymaktadır. Antropomorfik ve dolayısıyla insanın ikircikli yapısına mütenasip bir şekilde kutsal kitapta çizilen bu tasavvur, şiddet ve bundan arınma sarmalında gidip gelen bir insan psikolojisinin teşekkülüne neden olmaktadır. Bk. Cengiz Batuk, "Tanrı'nın Asi Çocukları: 'Zalimlik ve Mazlumluk Arasında Şiddet Sarmalındaki Yahudiler'", *Milel ve Nihal* 5, sy. 1 (2008): 183-184. Bu tasavvurda Tanrı putperestlerin hiçbir tanrısına benzemez. O hem sevgi dolu hem de adaletini gösteren Tanrı'dır. Kendisinin tekliği-ne gösterilecek herhangi bir saygısızlığa karşı son derece serttir. Yahudiler buna göre hareket etmekle birlikte var olan birtakım saygısızlıkları yok etmek için de seçilmişlerdir. Bk. Francine Kaufmann ve Josy Eisenberg, "Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik", trc. Mehmet Aydın, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29, sy. 1 (1987): 272 vd. Diğer taraftan bu tasavvurun teşekkülünde Tanrı'nın, millet namına sahiplenilmesi unsuru da söz konusu olabilir. Nitekim bu tasavvurda Tanrı bir kabile tanrısı ve diğer insan topluluklarının taptığı tanrılardan nefret eden bir kimlikle karşımıza çıkmaktadır. İlerleyen süreçte *Yahve*'nin evrensel olduğu vurgusu görülmektedir. Bk. John Hick, "Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta Tanrı Kavramı", trc. Aydın Topaloğlu, *Marmara*

olduğu tecrübenin oluşturduğu muhayyile açısından sosyolojik bir vakıadır. Bu muhayyilenin her bir ferдин zihninde oluşturduğu arketip nedeniyle de psikolojik bir boyutu vardır.³ Çatışkı halindeki siyasal iddialara konu olması nedeniyle de politik bir kavramdır.⁴ Uzun bir tarihsel ardalana sahip olan bu kavram, Yahudi tarihinin merkezinde yer alsa da özellikle geçmişten günümüze dünya tarihinin seyri açısından çağımız dünyasının kucağında bulduğu birçok temel sorunun anlaşılmasında büyük bir öneme sahiptir. Dolayısıyla bütün ayrıntılarıyla ele alınmayı hak eden bir konudur. Ne var ki böylesine geniş teolojik, psikolojik, sosyolojik ve politik veriler birikimine sahip bir konuyu tüm detayıyla bu yazıya sığdırmak mümkün değildir. Bununla birlikte küresel gündemin hala başat konularından olan bu kavrama dair genel bir perspektif verilmeye çalışılmıştır.

Bu bilgiler ışığında öncelikle ifade etmek gerekir ki dünyada yaşanan birçok olay ve kronikleşmiş problem bir anda ortaya çıkan şeyler değildir. Aksine geçmişten günümüze kadar birtakım evrelerden geçen ve kendine has karakterlere bürünen vakıalardır. Başka bir ifadeyle geçmişte rehabilite edil(e)meyen ve böylece tevarüs edilen sorunlardır. Dolayısıyla bu tür gerçekliklerin tarihten günümüze tahlil edilerek anlaşılması gerekir. Buna da verilebilecek en güzel örneklerden birinin *antisemitizm* olduğu düşünülmektedir. Bu durum, zannedildiğinin aksine basit anlamda hem Yahudiler hem de Araplar açısından patolojik bir vakıa olarak süreçlenen Arap-İsrail çatışması⁵ çerçevesinde temellendirilebilecek bir şey de değildir. Esasında küresel ölçekte geçmişten bugüne medeniyet ve kültürlerin birbirleriyle olan ilişkileri ve çatışmaları çerçevesinde anlaşılabilir bir vakıadır.

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 28, sy. 1 (2005): 208. Ayrıca belirtmek gerekir ki söz konusu sarmalın teşekkülünde seçilmişlik kadar seçilenlerin de zaman zaman *Yahve*'nin en çok nefret ettiği mezkûr saygısızlığa düşerek affedilmesi zor bir gaflete daldıkları realitesi, önemli bir neden olsa gerektir. Sonuç itibarıyla bu durum da acıların çekilmesi ve sürgüne mahkûm olmayı getirmektedir.

² Bk. Kaufmann ve Eisenberg, "Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik", 272-273.

³ Bk. Batuk, "Tanrı'nın Asi Çocukları", 179 vd.

⁴ Örneğin bk. James Parkes, *Antisemitism* (Chicago: Quadrangle Books, 1964), IX vd.

⁵ Bk. S. A. H. Haqqi, "Zionism and the Arab-Israel Confrontation", *The Muslim World League Journal* (Rabi al-Thani 1404): 39.

Antisemitizm teriminin tek muhatabı olarak tahayyül edilen Yahudiliğin tarihine evvel emirde bakıldığında, bunun şiddetle iç içe bir karakter yansıttığı görülecektir. Yahudi tarihinin, ilk evresinden bugüne gelen süreci gözlemlendiğinde mazlumluk ile zalimlik arasında gidip gelen ve sadece kendilerini değil etkileşimde buldukları tüm toplulukları etkileyen karşılıklı travmatik bir yapıya sahip olduğu dikkati çekecektir. İşin ilginç tarafı, böyle bir yapının oluşmasında teolojik zemin de çok ciddi bir rol oynamıştır.⁶ Örneğin, özgür ve mutlu bir yaşamın ancak Kudüs merkezli vaat edilmiş topraklarda olacağı muhayyilesi kutsal kitaptan (Eski Ahit-Tanah) hareketle oluşturulmuştur. Dolayısıyla bu durum, Yahudi topluluklarının içinde yaşadıkları toplumlara karşı mesafeli duruşuna ve güvensiz bir hissiyatla hayatlarını sürdürmelerine neden olmuştur.⁷ Buna karşın *antisemitizmi* tarih boyunca besleyen bakış açısı da kutsal kitapta (Yeni Ahit) sunulan Yahudi imajından hareketle teşekkül ettirilmiştir.⁸ Dolayısıyla bu iki psikolojik dünyanın karşılaşması her zaman bir sorun teşkil etmiştir.

Esasında Hz. Musa ile birlikte millet olma bilinci kazanmaya başlayarak tarih sahnesine çıkan Yahudiler,⁹ belki de tarihin en dirençli toplumu olarak nitelendirilebilirler.¹⁰ Babil Krallarından *Buhtunnasr*'ın (M.Ö. 634-562) Yahuda'yı yerle bir etmesi ve onları Babil'e götürmesi¹¹ ile sürgün gerçeğiyle¹² tanışmışlar ve bu gerçek Yahudi tarihinin, günümüzdeki İsrail Devleti'nin kurulmasına kadar

⁶ Konuya ilişkin bir değerlendirme için bk. Batuk, "Tanrı'nın Asi Çocukları", 157-187.

⁷ Bk. Batuk, "Tanrı'nın Asi Çocukları", 166. Yahudi-Müslüman ilişkileri bağlamında bir değerlendirme için bk. Mustafa Yiğitoğlu, "Negative Attitudes of Jews Regarding to Islam and Muslims Throughout the History", *Journal of History Culture and Art Research* 6, 2 (2017): 187-198, erişim 3 Ekim 2017, <http://kutaksam.karabuk.edu.tr/index.php/ilk/article/view/806>.

⁸ İncillerdeki Yahudi imajına ilişkin bir değerlendirme için bk. Ali Erbaş, "İncil'de Yahudi İmajı", *EKEV Akademi Dergisi* 7, sy. 17 (Güz 2003): 95-112.

⁹ Bk. Paul Johnson, *Yahudi Tarihi*, trc. Filiz Orman (İstanbul: Pozitif Yay., ts.), 39; Kaufmann ve Eisenberg, "Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik", 268.

¹⁰ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 11.

¹¹ Bk. Joseph Campbell, *Batı Mitolojisi Tanrı'nın Maskeleri*, trc. Kudret Emiroğlu (Ankara: İmge Yay., 2003), 98 vd.

¹² Sürgün, Yahudilerin muhayyilelerinde özellikle Tanrı-insan ilişkisi bağlamında bir yere sahiptir. Bir anlamda sürgün, Yahudilerin işledikleri günahlar nedeniyle verilen bir cezadır. Bu ceza ile amaçlanan içine düştükleri bu günahlardan nedamet duyarak uslanmalarını sağlamaktır. Konuya ilişkin geniş bilgi için bk. Ali Osman Kurt, "Yahudilik'te Sürgün Metaforu: 'Boş Ülke' Miti ve 'İncir' Benzetmesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Milel ve Nihal* 5, sy. 3 (2008): 257-267; Mustafa Yiğitoğlu, "Babil Esaretinden Miladi İlk Yıllara Yahudiler", *Tarih Bilinci Dergisi* 13-14 (2011): 229-234.

önemli ve ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Gerek Yahudilerin tarih sahnesine çıkmaları ve gerekse de *Babil Sürgünü* ile başlayan sürecin belki de en önemli parçası, genel geçer bir ifadeyle *Yahudi aleyhtarlığı* şeklinde tanımlanan *antisemitizm* vakası olmuştur.

Bahse konu vakanın ele alınması noktasında yazımız için tercih edilen isimlendirmenin, teolojik ve politik bağlamları içeren müstakil bir başlıklandırmayı vaat ettiği düşünülebilir. Ancak böyle bir yöntemin izlenmesinin, bu makaleden beklenen şekliyle konunun sistematik ve bütünlüklü bir şekilde okunmasını mümkün kılamayacağı kanaatine varılmıştır. Dolayısıyla *antisemitizmin* doğru bir şekilde anlaşılabilmesi ve söz konusu içeriklerin yanında bunları tamamlayıcı nitelikteki psikolojik ve sosyolojik boyutlarının da etimolojik ve kronolojik bir seyir içerisinde görülebilmesi için konunun iki başlık altında ele alınmasının daha faydalı olacağı düşünülmüştür. Bu bakımdan çalışmada öncelikli olarak söz konusu kavramın etimolojik tahlili yapılmış, akabinde yapısal bir metotla tarihsel süreçte nasıl anlaşıldığı ve buna ne tür bir işlerlik kazandırıldığı ele alınmıştır.

1. ETİMOLOJİK AÇIDAN ANTİSEMİTİZM

Antisemitizm kavramı Yunanca *karşı* anlamındaki önek *anti*¹³ ile *Yahudi taraftarlığı* anlamında kullanılan *semitizm* kelimelerinden müteşekkil bir terimdir.¹⁴ Bu kavramın, özellikle XIX. yüzyıl sonlarına doğru, tarihsel ve güncel bütün Yahudi düşmanı düşünce ve uygulamaları tek bir çatı altında ifade etmek amacıyla, Avrupa toplumunda, Yahudi karşıtı politik platformlarda geliştirilmiş bir kavram olduğu söylenmektedir.¹⁵ Bu çerçeveden hareketle bazı araştırmacılar *antisemitizmi* şöyle tanımlamaktadırlar: “Herhangi bir şekilde Yahudi dinini reddetmekten başka, Yahudilerden nefret etmeyi ifade eden modern bir terim.”¹⁶ Başka bir

¹³ Bk. Leon Poliakov and et al., “Anti-Semitism”, in *Encyclopedia Judaica*, vol. 3 (Jerusalem: Keterpress Enterprises, 1978), 88.

¹⁴ Bk. Komisyon, *Büyük Türkçe Sözlük*, “antisemitizm” md., erişim 1 Ekim 2017, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59d127e2691223.36179649.

¹⁵ Bk. Alan Davis and Robert Chazan, “Anti-Semitism”, in *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones, vol. 1 (USA: Thomson Gale, 2005), 397.

¹⁶ Sara E. Karesh and Mitchell M. Hurvitz, “antisemitism”, in *Encyclopedia of Judaism*, ed. Gordon Melton, (USA: Facts On File, 2006), 23.

tanıma göre ise “Yahudileri toplum içerisinde tehlikeli ve menfûr bir grup olarak kabul eden bir çeşit ırkçılıktır.”¹⁷ Birçok farklı yönü olmakla birlikte bu kavram, temelde, Yahudilerin Yahudi olmayanlar üzerinde ekonomik ve politik olarak hâkimiyet kurma emelleri üzerine temellendirilen komplo teorilerine dayanır. Ayrıca bu terim, ırkçılık vb. kavramlarda olduğu gibi ötekini tanımlamada benim-senen şekliyle aşağı derecede olduğu düşünülen insan formunu belirtmek için kullanılır.¹⁸ Bu anlam içeriği, formunu Avrupa patentli olarak kazanmıştır.¹⁹ Zira Paul Johnson’un belirttiğine göre modern Yahudilerin, kendisini Yahudi hissedenden herkesin Yahudi olduklarını düşünmelerine rağmen, Yahudilerin ve dolayısıyla onlarla bağlantılı kavramların tanımlarını, kendileri değil, Yahudi aleyhtarları grupları yapmaktaydı.²⁰ Böyle bir tutum, sadece bugün için değil Avrupa’nın geçmişi için de geçerli bir görüştür.

Diğer taraftan bazı araştırmacılar, bu kavramın anlam skalası açısından da kategorik bir ayrıma gidilmesi gerektiğinden bahsetmekte ve Yahudi aleyhtarlığının, Yahudilerin binlerce yıldır farklı ırksal, kültürel ve dini grupların arasında yaşamalarından mütevellit kendi şartları içerisinde geliştiğini ifade etmeye çalışmaktadırlar. Buna göre Romalıların, Hıristiyanlığın ve Adolf Hitler’in Yahudilere bakışını ayırt etmek gerekir. Zira Romalılar, Yahudilere; siyasal bir tehdit olup olmamaları, Hıristiyanlık, Tanrı katili olmaları iddiası ve Adolf Hitler de bizatihi Yahudi kimlikleri bakımından onlara karşı negatif bir yaklaşım sergilemişlerdir.²¹ Böyle bir bakış açısına katılmak mümkün gözükmemektedir. Çünkü daha sonra açıklanacağı üzere, zikredilen üç örneğin birbirinden ayrıştırılması imkânsızdır ve bunlar temelden çatıya giderek oluşan bir algının tarihi köşe taşlarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla her biri incelendiğinde, bunların kökeninde ötekini algı-

¹⁷ Oliver Leaman and Clive Nyman, “Anti-Semitism”, in *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward Craig, vol. 1 (London: Routledge, 1998), 311. Bu bağlamda bir değerlendirme için bk. Danny Ben-Moshe, “The New Anti-Semitism in Europe: The Islamic Dimension of, and Jewish Belonging in, the EU”, *Islam and Christian-Muslim Relations* 26, no. 2 (2015): 226-227.

¹⁸ Bk. Karesh and Hurvitz, “antisemitism”, 23.

¹⁹ Konuya ilişkin bir değerlendirme için bk. Haqqi, “Zionism and the Arab-Israel Confrontation”, 38.

²⁰ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 624. Başka bir görüşe göre ise Hıristiyanlığı Yahudilikten kesin hatlarıyla ayıran, primitif bir inanç olarak gören, rasyonel bir din şeklinde kabul etmeyen ve birincisinin ikincisinin yerine geçtiğini vurgulayan *Alman İdealizmi*’nin ürünlerinde yerini bulan felsefi temelleri de vardır. Bk. Leaman and Nyman, “Anti-Semitism”, 311 vd.

²¹ Bk. Karesh and Hurvitz, “antisemitism”, 23-24.

lamada ve anlamlandırmada Yahudi kimliğinin özünü teşkil eden hususlara karşı negatif bir yaklaşım olduğu görülecektir.

Aslında bu başlık altında tahlil edilmesi istenilen husus, *semitizm* kelimesinin geldiği *semite* köküdür. Bu da *sâmi* kelimesinden türetilmiştir ki muhtevası, Yahudiler gibi Araplar ve tarihte var olmuş benzer diğer toplulukları da kapsamaktadır. Bu kavramlaştırmayı 1781’de ilk kullanan Avusturyalı bilim adamı August Ludwig von Schölezer’dir (1735-1809). Özetle o, Tevrat’ta Nuh’un oğlu Sam’a yapılan vurgudan²² mülhem olarak yapı itibariyle birbirlerine yakın olan Akadca, Babilce, İbranca, Aramice, Arapça ve Habeşçe gibi diller için bir şemsiye kavram olarak *sami* kelimesini kullanmıştır.²³ Fakat Batı dünyasının kavramsal hafızasında bununla, genel itibariyle, Yahudiler kastedilmektedir. Özellikle de *antisemitizm* kavramı geçtiğinde böyle bir bakış açısı, kendisini belirginleştirmektedir.²⁴ Dolayısıyla birçok çevrede *antisemitizm* en öz itibariyle *Yahudi aleyhtarlığı* şeklinde kavramlaştırılmakta, bu minval üzere uluslararası belgelerde yer bulmakta²⁵ ve esasında bu kavramın tüm sami kökenlileri kapsadığı görüşü eleştirilmektedir.²⁶ Ancak tarihsel realite göz önüne alındığında, böyle bir bakış açısına da katılmak mümkün olamayacaktır. Zira Batılı zihinde kültürel ve bilimsel anlamda İslam denilince Arap (ve politik anlamda da Türk) mefhumu uyanır. Dolayısıyla Araplar da semitik bir kavim olduklarına göre, *antisemitizmin* bugünkü muhtevasına kavuşmasında, Arapları ve bütün Müslümanları ifade etmek için kullanılan *İslam Ümmeti* teriminden soyut bir kavramsal değerlendirme olası gözükmemektedir.

Aslında bu kavramdan hareketle şöyle bir intiba elde edilebilir: Batı düşüncesi dini, fikri ve kültürel farklılıkları içeriklendirip kavramlaştırırken insan-

²² Örneğin bk. Tekvin 10/21-31.

²³ Bk. Ahmed Hebû, “el-lâ-Sâmiye”, *el-Mevsûa’tu’l-Arabiyye*, c. 16 (Şam: y.y., 2006), 785 Ayrıca bk. Ron J. Bigalke, “Anti-Semitism”, in *The Encyclopedia of Christian Civilization*, (byy.: Blackwell Publishing Ltd., 2011), erişim 3 Ekim 2017, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9780470670606.wbecc0054/abstract>.

²⁴ Örneğin bk. Karesh and Hurvitz, “antisemitism”, 23.

²⁵ Örneğin bk. “EUMC Working Definition of Antisemitism”, erişim 1 Ekim 2017, <http://www.antisem.eu/projects/eumc-working-definition-of-antisemitism/>.

²⁶ Örneğin bk. The World Holocaust Remembrance Center, “Antisemitism”, 1, erişim 1 Ekim 2017, https://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%205742.pdf; Rifat N. Bali, *Toplu Makaleler-II Türkiye’de Antisemitizm ve Komplö Kültürü* (İstanbul: Libra Kitap, 2013), 19-20.

ların kökenlerini dikkate almaktadır. Dolayısıyla *antisemitizm* kavramının ikinci kısmının türetildiği *sami* kökü önem kazanmaktadır. Bu bakımdan Hz. Muhammed'le İslam mesajının nihayete erdirildiği dönemin başlangıcıyla birlikte *antisemitizm* olgusunun farklı bir boyut kazandığı söylenebilir. Kaldı ki İslam ve Yahudilikte *monoteizmin* merkezi bir öneme sahip olması, böyle bir birlikteliği kaçınılmaz kılmaktadır. Daha sonra da belirtileceği üzere, *antisemitizmin* ortaya çıkmasında monoteistik düşünceye muhalif olmanın önemli bir payı vardır. Buna karşılık Hıristiyanlık, Yahudiliğin bağrından çıkmakla birlikte pagan bir anlayıştan gelen Grek ve mirasçısı Roma dünya görüşü çerçevesinde hüviyetini kazandığından, onu bu çerçevede değerlendirmek uygun görünmemektedir.²⁷ İleri gelen Yahudilik uzmanlarından Geza Vermes'in dikkatleri çektiği şu bağlam bu bakış açısını destekler mahiyettedir: M.S. I. yüzyılda Hıristiyanlık kökenlerinden koparılmış ve merkezî bir figür olan Hz. İsa tüm pagan dünyayı kucaklayacak şekilde başkalaştırılmıştır. Bu süreç, Yahudiler eliyle değil *Gentile* marifetiyle gerçekleştirilmiştir. Buna karşın ilginç bir ironi olarak Yahudilik, çevresindeki pagan halkların kavramlarını kendi *inkültürasyon* (kültürel özümseme) sürecinde kullansa bile bu süreç, sert bir monoteist hafızaya sahip olan Yahudilerin bizihi ellerinde gerçekleştirdiği için asli hüviyetini koruyabilmiştir.²⁸

Sonuç itibarıyla yapısal olarak *antisemitizmi*, Hz. Muhammed bir dönüm noktası olarak alınırsa, iki aşamalı olarak ele almak gerekecektir: İslam öncesi ve sonrası. Bu dönüm noktası çok önemlidir; öyle ki Müslümanlar yüz yıl gibi oldukça kısa bir zaman diliminde *Kristendom*'un (Hıristiyan Dünyası) önemli parçaları olan Filistin, Suriye, Kuzey Afrika, İspanya, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu *Dâru'l-İslam* yapmışlardır. Dolayısıyla bu durum, Hıristiyan âleminde şok bir etki yaratmıştır. Bu bağlamı detaylı bir şekilde işleyen bir makale, bugünkü haliyle *antisemitizm* algısının oluşmasında *anti-İslamizmin* olduğu temel tezine dayanmaktadır.²⁹ Burada da bazı Yahudi ve Hıristiyan araştırmacıların görüşleri temel alınmaktadır. Buna göre, VII. yüzyıldan itibaren Yahudi-Hıristiyan ilişkileri, Hı-

²⁷ Bk. Mustafa Selim Yılmaz, *Kumran Yazmalarının Ahit Geleneği Çerçevesinde Değerlendirilmesi* (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2013), 3. Ayrıca Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlıktaki tanrı anlayışlarının karşılaştırmalı bir değerlendirmesi için bkz. Recep Önal, *Ebû Mansûr el-Mâtürîdîye Göre İslam Dışı Dinler* (Bursa: Emin Yayınları, 2013), 142-162, 271 vd.

²⁸ Bk. Geza Vermes, *The Changing Faces of Jesus* (London: The Penguin Press, 2000), 265 vd.

²⁹ Bk. Bülent Şenay, "Yahudi-Hıristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitizm-Oryantalizm İlişkisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11, sy. 2 (2002): 131 vd.

ristiyan-Müslüman ilişkilerinden bağımsız olarak ele alınamaz. Tarihî pek çok olay da buna şahitlik etmektedir. Hıristiyan olmayan biri dâhilî diğeri ise hâricî olmak üzere iki grup, Hıristiyanlığı yok etmek için iş birliği halinde olmuşlardır. Başka bir ifadeyle Yahudiler, Hıristiyan beldelerinde İslam'ın beşinci kolu olarak faaliyet gösteren hainler olarak telakki edilmiştir. Özellikle Haçlı Seferleri (1095-1291) sırasında bu kanaat, kendisini yoğun bir şekilde hissettirmiş ve *serazen*³⁰ diye nitelendirilen Türkler ile Yahudilerin şeytani bir güç ittifakı içerisinde olduklarına inanılmıştır.³¹

İlerleyen süreçte bu bakış açısı, XIX. ve XX. yüzyıla ulaşan haliyle Batı düşüncesinin kendisinden gayrısına dair kavram üreten geleneği *Oryantalizm*'i doğurmuştur.³² Burada da “kendisini gösteren temel tavır, yani *ötekini* tanımlama üstünlüğünü, yetkinliğini kendinde görme ruhu/zihniyeti, uzun bir tarihe sahip *anti-İslamizm* dayanır. Bu *anti-İslamizm* de *antisemitizm* dayanır.”³³ “Son dönem dinler tarihi araştırmacılarına göre, Avrupa ve Hıristiyanlık kendi kimliğini *öteki*, yani başkalarının kimliğine karşıtlık içinde tanımlamıştır. Burada da iki muhatabı vardı: Yahudiler ve Müslümanlar.”³⁴ Böylesine Yahudileri ve Müslümanları aynıleştiren yaklaşımın bir sonucu olarak, *Protestan Reformasyonu* ile birlikte Yahudilere yönelik aşamalı, sancılı ve köksel içeriğini korumaya devam eden özgürleştirme süreçlerinin ardından *emperyalizm* ve *proselitizm*³⁵ paralel olarak gelişen oryantalist çalışmalarla birlikte bu kez negatif vurgu, İslam ve Müslümanlar üzerinde odaklanmıştır.³⁶ Bahusus 11 Eylül saldırıları sonucunda da bu vurgu, kendisini, *İslamofobi* kavramı temelinde yoğun bir şekilde hissettirmiştir.³⁷

³⁰ Haçlıların Müslümanlara karşı aşağılamak amacıyla kullandıkları bir tanımlamadır.

³¹ Bk. Şenay, “Yahudi-Hıristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitizm-Oryantalizm İlişkisi”, 122 vd.

³² Oryantalizmle ilgili geniş bilgi için bk. Edward Said, *Oryantalizm*, trc. Nezih Uzel (İstanbul: İrfan Yay., 1998).

³³ Şenay, “Yahudi-Hıristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitizm-Oryantalizm İlişkisi”, 136.

³⁴ Şenay, “Yahudi-Hıristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitizm-Oryantalizm İlişkisi”, 132.

³⁵ İnsanın ihtiyaçları üzerinden kurtuluşa ermesi iddiasıyla dinini değiştirmeye çağırarak. Geniş bilgi için bk. Dursun Ali Aykıt, “Hıristiyanlık'ta ‘Kuzu Hırsızlığı’ veya Proselitizm”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 20, sy. 2 (2007): 206-220.

³⁶ Bk. Şenay, “Yahudi-Hıristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitizm-Oryantalizm İlişkisi”, 139-140.

³⁷ İslamofobi ile ilgili geniş bilgi için bk. Hakan Olgun, “Tarihsel Bir Kurgu Ürünü Olarak İslamofobya”, *Diyanet İlmî Dergi* 44, sy. 3 (2008): 31-49. Ayrıca bk. Nathan Lean, *İslamofobi Endüstrisi*, trc. İbra-

2. TARİHSEL SÜREÇ AÇISINDAN ANTİSEMİTİZM

Yahudilik, kurumsal yapısının teşekkülünü, dört önemli aşamadan geçerek tamamlamıştır: *Hz. İbrahim Dönemi, Hz. Musa Dönemi, Babil Sürgünü öncesi ve sonrası dönem ve İkinci Tapınağın yıkılışından sonraki dönem*.³⁸ İlk iki dönem monoteizmin temellerinin atılması ve sağlamlaştırılması dönemleri olarak, son iki dönem de bütün kavramlarıyla birlikte dinsel ve kültürel boyutunu tekâmül ettiren dönemler olarak nitelendirilebilir.³⁹ *Antisemitizm* mefhumunun gelişimi, bütün bu dönemlerle yakından ilişkilidir. Dolayısıyla içerik olarak *antisemitizmin* başlangıcı, Hıristiyanlıktan çok önceki dönemlere kadar gitmektedir.⁴⁰ Bir başka ifadeyle, özellikle Hz. Musa önderliğinde bir millet olarak tarih sahnesine çıkmalarıyla birlikte bu kavramın içeriği, şekillenmeye başlamıştır. Bu ilk dönemlere ilişkin süreç, Yahudilerin putperest komşularıyla olan düşünsel, kültürel, siyasal ve ekonomik karşıt faaliyetleri çerçevesinde cerayan etmekteydi. Bu noktada temel bilgi kaynağı olarak Eski Ahit⁴¹ ve Kur'an ele alınabilir.

M.Ö. IV. yüzyılın ortalarından sonra Yakındoğu uygarlıkları yeni bir durumla karşılaşmışlardır. Büyük İskender (M.Ö. 356-323) ile birlikte Yunanlılar Ortadoğu'yu işgal etmişler, diğer uluslar ve inanç grupları gibi Yahudiler de Yunan egemenliği altında yaşamaya başlamışlardır.⁴² Bu işgal, Yahudiler için sıkıntılı bir sürecin başlangıcı ve Avrupa'nın gerçek anlamda Asya'yı ilk istilasıydı.⁴³ Bu durum aynı zamanda, büyük bir proje olan dünyayı ortak değerler etrafında birleştirme ülküsüyle ortaya konulan *Helenleştirme* projesinin de başlangıcıydı. "Yunanlılar, kendi fikirlerinin hâkim olduğu medeni toplumlara, çok uluslu toplumlar olarak bakıyorlardı: katılmayı reddedenler ise insan düşmanı olarak kabul

him Yılmaz (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2015); Recep Önal, *Avrupa'da İslam ve Müslüman Azınlıklar*, (Bursa: Emin Yay., 2016), 255-308.

³⁸ Bu bağlamda farklı bir tasnif olarak şu da zikredilebilir: 1. İbranilerin Dini, 2. Hahamlık Yahudiliği, 3. Ortaçağ Yahudiliği ve 4. Modern ve Çağdaş Yahudilik. Bk. Kaufmann ve Eisenberg, "Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik", 268.

³⁹ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 106.

⁴⁰ Bk. Eva Groepler, *Anti-Semitizm Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi*, trc. S. Kaya (İstanbul: Belge Yay., 1999), 7; The World Holocaust Remembrance Center, "Antisemitism", 1.

⁴¹ Bk. Davis and Chazan, "Anti-Semitism", 397-403.

⁴² Bk. Davis and Chazan, "Anti-Semitism", 398.

⁴³ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 122.

ediliyordu.”⁴⁴ Buna karşılık Yahudiler de *monoteizm* temelinde yükselen entelektüel bir birikime sahiptiler ve bu birikimlerine bir tehdit olarak algıladıkları yabancı kültürlerin hâkimiyetlerini kabul etmeyecek kadar köklü bir bilince sahiptiler.⁴⁵ İşte bu nokta, çatışmanın başladığı yerdir. Yahudilerin bu tarz duruşu, Grekler tarafından bir tür kendini beğenmişlik ve araya mesafe koymak olarak algılandı.⁴⁶ Ayrıca Eski Ahit’in Yunancaya çevrilmesi de *monoteist* değerleriyle birlikte birçok Yunan vatandaşını cezbediyordu. Dolayısıyla dünyayı *Helenleştirmek* için uğraş veren Grekler için Yahudilik ve değerleri, kendi pagan kültürleri için ciddi bir tehdit teşkil ediyordu.⁴⁷ Özellikle Mısır merkezli Yunan hanedanı Ptolemilerin hemen akabinde Suriye, Filistin ve çevresine hükmeden Büyük İskender’in ardıllarından biri olan Selevkoslar, Romalılara boyun eğdikleri döneme kadar Yahudilere karşı sert bir politika uygulamışlardır. Onlar, Yahudi dinini ve merkezi tapınağı, kendi hükümlerine karşı isyanın merkezi olarak kabul etmişler ve sert bir şekilde önlem almaya çalışmışlardır.⁴⁸ Bu saikler göz önünde bulundurulduğunda, M.S. I. yüzyılla birlikte yoğunlaşarak hissedilen Yahudi düşmanlığını, bu iki rakip gelenek arasındaki siyasal ve kültürel mücadelenin Grek tarafını temsil eden Yunan kalem erbabının eseri olarak görmek mümkündür.⁴⁹

Roma dönemi de sunulan çerçeveden hareketle değerlendirilmek durumundadır. Zira Greklerin Yahudilerle yaşadığı kültürel ve siyasal mücadelenin bir benzeri Romalılar ile Yunanlar arasında yaşanmıştır. Grekler, her ne kadar siyasal anlamda Roma’ya boyun eğmiş olsalar da Romalılar da kültürel anlamda Greklere boyun eğmek zorunda kalmışlardır.⁵⁰ Dolayısıyla Romalılar, Greklerin mirasçısı olarak vakıya yaklaşmışlar ve seleflerinin metotlarını benimsemişlerdir.⁵¹ Yahudiler iki defa Romalılara karşı isyan etmişler ve ikisinde de sert bir şekilde karşılık

⁴⁴ Johnson, *Yahudi Tarihi*, 168.

⁴⁵ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 150; Poliakov and et al., “Anti-Semitism”, 90.

⁴⁶ Bk. Poliakov and et al., “Anti-Semitism”, 88.

⁴⁷ Bk. Hugh Wyne, “Kilise Tarihinde Antisemitizm”, trc. Süleyman Turan, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* IV, sy. 1 (2004): 275-276, erişim 3 Ekim 2017, <http://www.dinbilimleri.com/DergiTamDetay.aspx?ID=470&Detay=Ozet>.

⁴⁸ Bk. Davis and Chazan, “Anti-Semitism”, 398.

⁴⁹ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 169-170; Poliakov and et al., “Anti-Semitism”, 90 vd.

⁵⁰ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 150. Ayrıca Bk. Poliakov and et al., “Anti-Semitism”, 90.

⁵¹ Bk. Poliakov and et al., “Anti-Semitism”, 96.

bulmuşlardır. M.S. 70'te tapınak yıkılmış ve ikincisinde de M.S. 135 yılında Yahudi dini yasaklanmıştır.⁵²

Sonuç itibariyle “Yahudilerin Roma’ya karşı isyanlarının aslında Yahudi kültürü ile Yunan kültürü arasında bir çatışma olduğunun önemle anlaşılması gerekir.”⁵³ Bu noktada Kudüs’ün batısında, *Rabbi Johanan ben Zakai* (M.S. I. yy.) önderliğinde toplanan *Yamnia* toplantısını zikretmek gerekir. Bu toplantı ile ana kitle olarak Tapınak ve dolayısıyla da devlet merkezli Yahudilik anlayışı bir kenara itilmiş ve politik ve kültürel iddialardan uzak, Rabbilerin uhdesinde ve sinagog merkezli *Rabbinik Yahudiliğin* temelleri atılmıştır. Aslında bunun, yıkımı getirdiği kabul edilen militan Yahudiliğin öfkeli heyecanına karşı bir tepki olarak ortaya çıktığı da söylenmektedir.⁵⁴ Böylece Yahudiler, emperyal bir tehdit olmaktan çıkmıştır. Filistin bölgesi dışında yaşamaları itibariyle de birtakım haklara sahip bir azınlık olarak Roma idarecileri tarafından kabul edilmişlerdir.⁵⁵ Diğer taraftan M.S. 70 ve 135 yıllarında yaşanan söz konusu iki felaket, antik zamanların Yahudi tarihinin sonunun ifadesi olmuştur. Bundan sonra da Yahudiler için çok önemli kırılma noktası bir vakia yaşanmıştır. O da Yahudilik ile Hıristiyanlığın kesin çizgilerle birbirinden ayrılmasıdır.⁵⁶

Hıristiyanlığın ortaya çıkışı, *antisemitik* düşünce için bir dönüm noktası olmuştur. Daha önce pagan dünya tarafından Yahudileri nitelendirmek için üretilen *Tanrının nefret ettiği insanlar* biçimindeki imaj canlandırılmış fakat bu nefret imajı, yeni dönemin şartlarına göre farklı bir şekilde gelişmiştir.⁵⁷ Erken dönemlerden itibaren bu düşünce gerek politik gerek etnik ve gerekse de dini çatışmalarda Hıristiyanlıkla birlikte gelişmiştir.⁵⁸ Tarihin kimi kesitlerinde de bu ardalın, kendini göstermektedir ki II. Dünya Savaşı ve *Holokost*’un temel referansı, bu döneme kadar uzanmaktadır. Bu erken dönem Hıristiyan düşüncesinin kristalize olmasında *Pavlus*’un (M.S. 4?-62/64) önemli bir etkisi vardır. Esasında Yahudiler Hıristiyanları bir *Müsevî* mezhebi olarak görüyorlardı. Ancak farklılaşma Hıristi-

⁵² Bk. Davis and Chazan, “Anti-Semitism”, 398.

⁵³ Johnson, *Yahudi Tarihi*, 151.

⁵⁴ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 186-187.

⁵⁵ Bk. Davis and Chazan, “Anti-Semitism”, 398.

⁵⁶ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 179.

⁵⁷ Bk. Poliakov and et al., “Anti-Semitism”, 96 vd.

⁵⁸ Bk. Şenay, “Yahudi-Hıristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitism-Oryantalizm İlişkisi”, 119.

yanlığı Yasa'dan ve sünnetten uzaklaştıran Pavlus ile başladı.⁵⁹ Onun merkezi vurgusuna göre, günaha batmış Yahudi toplumunun yerine Tanrı yeni bir toplum, yani yeni İsrail olarak Hıristiyanları seçmiştir.⁶⁰ Daha da ötesi Hz. İsa ile ilgili anlatımlarda, özellikle de haça gerilmesine giden yola ve ölümüne ilişkin kutsal metinlerin anlatımının satır aralarındaki mantığa göre uygulayıcılar, her ne kadar Romalılar olsa da bütün sorumluluk Yahudilere yüklenmiştir.⁶¹ Bir anlamda *klasik antisemitizm* şeklinde de ifade edilebilecek bu bağlam, Hıristiyanlığın Yahudilere karşı ayrımcılığının temelidir.⁶² Ayrıca eski paganist imgelemlerle harmanlanan bir yapının ortaya çıkması da *judeophobia*⁶³ olarak nitelendirilebilecek güçlü bir nefretin kökleşmesine neden olmuştur.⁶⁴ Buna göre var olabilecek en büyük suç olarak temellendirilen *Tanrı katli*, günümüze kadar uzanan *antisemitizm* kavramsalının çekirdeğini oluşturmuştur.⁶⁵ Buna karşın tapınağın Romalılarca yıkıldığı meşhur savaşlarda diğer Yahudi gruplarla benzer akıbete uğrayan Yahudi Hıristiyanlarının dağılması ve kiliselerinin yıkılmasıyla birlikte Yunan Hıristiyanlığı zaferini ilan etmiştir. Dolayısıyla bu durum, Yahudilerin de Hıristiyanlara karşı bir tavır geliştirmelerine sebebiyet vermiştir.⁶⁶

Bütün yok etme girişimlerine rağmen Hıristiyanlık, neşetinden yaklaşık 300 yıl sonra Roma'da İmparator Konstantin (274-337) döneminden itibaren hâkim din haline gelmeye başlamıştır. Bazı araştırmacılara göre bu olay, Hıristiyanlığın Yahudi kökenlerinden tamamen koparıldığı ve Yahudilerin *Tanrı katili* olarak damgalanmaları düşüncesinin kesin bir şekilde benimsendiği olaydır.⁶⁷ Bununla birlikte Yahudiler, yasal hakları olan dini bir grup olarak kalmaya devam etmiştir. Bunda da Aziz Augustine'in (354-430) *tolerans doktrini* etkin olmuştur. Yahudiler için olumlu görünen bu doktrin aslında çelişik bir çerçeveye sahiptir. Her şeyden önce Hıristiyanlık, kendi meşruluğunu kanıtlamak için Eski Ahit'i

⁵⁹ Bk. Groepler, *Anti-Semitizm Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi*, 9; Poliakov and et al., "Anti-Semitism", 96 vd.

⁶⁰ Bk. Poliakov and et al., "Anti-Semitism", 99.

⁶¹ Bk. Davis and Chazan, "Anti-Semitism", 398-399.

⁶² Bk. The World Holocaust Remembrance Center, "Antisemitism", 1.

⁶³ Bk. Poliakov and et al., "Anti-Semitism", 99.

⁶⁴ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 183.

⁶⁵ Bk. Groepler, *Anti-Semitizm Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi*, 9.

⁶⁶ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 183.

⁶⁷ Bk. Wyne, "Kilise Tarihinde Antisemitizm", 278-280.

ilahi bir vahiy olarak kabul etmektedir.⁶⁸ Dolayısıyla bu durum, söz konusu ahidin müntesiplerine bir alan açmaktadır. Buna karşın bazı bilim adamları, Augustine tarafından Yahudilerin, kendilerine Tanrı tarafından gösterilen yeni lütfâ tenez-zül etmeyen insanlar olarak betimlendiğini ifade etmektedirler. Augustine'in bu bağlamdaki diğer argümanı ise Yahudilerin insanın alçaltılmış günahının ve ilahi cezanın yadsınamaz örneği olarak insanlığın göz önünde bulunmalarının gerekliliğidir. Onlar kendilerine gelen kurtuluşu reddetmeleri nedeniyle, kutsal şehirden kovulmuşlar ve sürgünde yaşamaya mahkûm olmuşlardır.⁶⁹ Bu yönleriyle onlar, Tanrı'nın planının önemli bir parçasını oluşturmaktadırlar.⁷⁰ Belki de Augustine'in Yahudilere bakışını yansıtan en kısa ve sarîh ibare, nakledilen şu sözüdür: "İbranilerin gerçek yüzü gümüş için Rabbi satan Yahuda İskaryot'tur."⁷¹

Ortaçağ'ın ilk yarısında, *Kristendom*'da (Hıristiyan Dünya) yaşayan Yahudilerin sayısı yüksek oranlarda değildir. Çoğunluk olarak Yahudiler, Müslüman coğrafyada yaşamaya devam etmişlerdir.⁷² Bu dönemde Ortadoğu, Kuzey Afrika, Anadolu ve İspanya'nın çoğu Müslümanlar tarafından idare edilmekteydi. Yahudiler, İslam'ın getirmiş olduğu yasal çerçeve içinde rahat bir ortamda yaşamlarını sürdürmekteydiler. Zira bu çerçeve, Hz. Muhammed'in Medine site devletinde Yahudilere uyguladığı düzenlemelere referansla temellendirilmiştir ki bu da barış ve huzur içinde farklılıkların toplumsal bir bütünlük halinde yaşamlarını sağlıyordu. Bundan başka Müslümanlar ile Yahudiler arasında, Hıristiyanlarda olduğu gibi paganist Yunan nüveleriyle harmanlanmış çatışan ve sorunlu teolojik bir fark da yoktu. Bu nedenle, Hıristiyanların Yahudilere karşı getirdikleri temel teolojik eleştirilerden hareketle oluşturulan düşmanca ve aleyhtar bir bakış açısı, asla Müslümanlar tarafından benimsenmedi. Dolayısıyla Müslüman yazınında Yahudi aleyhtar yazılara rastlamak neredeyse imkânsızdır.⁷³ Bütün bu saikler

⁶⁸ Bk. Matta 13/35 v.d.

⁶⁹ Bk. Davis and Chazan, "Anti-Semitism", 399.

⁷⁰ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 206.

⁷¹ Wyne, "Kilise Tarihinde Antisemitizm", 280.

⁷² Bk. Davis and Chazan, "Anti-Semitism", 399.

⁷³ Encyclopedia Judaica'da (ilk edisyonunda) Kur'an-ı Kerim'de Yahudilere karşı sunulan tavrın Hıristiyanlıktakiyle benzer olduğu ve ilk dönem Hıristiyanlarla yapılan polemiklerde onların Yahudilerden daha ehven karşılandığı belirtilse de kendilerine tanınan *zimmî* statüsüne vurgu yapılarak Müslümanların Yahudilere Hıristiyanlardan daha toleranslı muamele gösterdikleri ifade edilmektedir. Geniş bilgi için bk. Poliakov and et al., "Anti-Semitism", 100.

birleştiğinde de Yahudiler, Müslüman ülkelerde yaşamayı tercih etmişlerdir.⁷⁴ Ancak Hıristiyanların, özellikle Yahudiliğin en önemli kültürel merkezi olan İspanya⁷⁵ gibi bazı bölgeleri XI. yüzyıldan itibaren geri almaya başlamaları ve buna bağlı gerçekleşen bir takım göç hareketleriyle birlikte önemli bir Yahudi nüfusu, *Kristendom*'un sınırlarına dâhil olmaya başlamıştır.⁷⁶ Bu durum da eski negatif bakış açılarını diriltmeye ve insanın insana karşı kronik günahkârlığının tezahürlerinin yaşanmasına temel teşkil etmiştir.⁷⁷ Özellikle de hedefi Müslümanlardan kutsal toprakları arındırmak olan Haçlı Savaşları ve bu savaşların finanse edilmesinde kilisenin uygulamış olduğu politikalar, Hıristiyan kitleyi Yahudi aleyhtarı hareketlerde ciddi anlamda etkilemiştir.⁷⁸ *Teslis*'i reddetmeleri, inançlarını Hz. İbrahim ile temellendirmeleri gibi yönlerden Yahudilerle Müslümanların benzerlik göstermeleri, onların Batı Hıristiyanlarınca aynı kategoride değerlendirilmesine sebebiyet vermiştir. Sosyo-politik uygulamalar açısından düşman ötekiler olarak bu aynileştirme, kendisini Hıristiyan sanatında da açıkça somutlaştırmıştır. Hıristiyan sanat ve ikonografisinde Yahudilerin, İsa karşısında resmedilirken Müslüman sarığıyla gösterilmeleri ve ayrıca Hz. İsa'yı çarmıha eli kanlı olarak gerdiği telakki edilen Yahudi'nin işbirlikçisi olarak Müslüman bir Arabin da resme eklenmesi bu bağlamda verilebilecek en can alıcı örneklerdir.⁷⁹ Böylece 1095'te Clermont-Ferrand'da I. Haçlı Seferinin ilan edilmesinin hemen öncesine kadar tehlikeli ve başıboş bir *antisemitik* birikim meydana getirilmiş, kutsal topraklarda Hıristiyanların zulüm gördüğüne ilişkin hikâyeler yayılmış, bunların baş suçluları, hâricî düşman olarak Müslümanlar ve dâhilî düşman olarak da Yahudi-

⁷⁴ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 220-221.

⁷⁵ Bk. Groepler, *Anti-Semitizm Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi*, 49. Yahudiler kadim zamanlardan beri bu ülkede yaşadıklarından aslında *antisemitizmin* buradaki tarihi de eskidir. Müslümanlardan önce İspanya'yı *Ariuscu* olan Vizigotlar yönetiyorlardı. Vizigotların 589 yılında Katolikliği kabul etmesiyle birlikte Yahudi karşıtlığı da başlamış oldu. 711 yılı Yahudiler için dönüm noktası olmuştur. Müslümanların fetihleriyle birlikte rahat bir nefes almışlar, yok olmanın eşiğinden dönmüşler ve toplumlarını tekrar canlandırmışlardır. Bk. Mehmet Özdemir, "Hıristiyan İspanya'da Yahudi Aleyhtarlığı (VI-XIV. Yüzyıllar)", *Bütün Yönleriyle Yahudilik (Uluslararası Sempozyum)* içinde, ed. Asife Ünal v. dğr. (Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği, 2012), 242-243.

⁷⁶ Bk. Davis and Chazan, "Anti-Semitism", 399.

⁷⁷ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 237.

⁷⁸ Bk. Davis and Chazan, "Anti-Semitism", 399.

⁷⁹ Bk. Şenay, "Yahudi-Hıristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitizm-Oryantalizm İlişkisi", 124-127.

ler ilan edilmiştir.⁸⁰ Bu algı yerleşerek devam etmiş⁸¹ ve Müslümanlara uygulanan katliamlardan önce Avrupa'nın muhtelif yerlerinde birçok Yahudi kitlesi kırımdan geçirilmiştir.⁸²

Mezkûr birikim temelinde ilerleyen ve kökleşen Yahudi düşmanlığı, asılsız ithamlarla daha da yoğunlaşmış ve bu nedenle kıyımlar devam etmiştir. Yahudiler, özellikle gençlerin ve çocukların kaçırılması vakalarıyla itham edilmişlerdir.⁸³ Bu ithamlar, 1144'te İngiltere'de yayılmaya başlamış ve 1250 yılında İspanya'ya da sirayet etmişti.⁸⁴ 1144'te Norwich'te öldürülen genç William olayı ile Würzburg'da parçalanmış bir cesedin bulunması şeklindeki faili meçhul cinayetler gibi her türlü cürümden Yahudilerin suçlu bulunmaları, bu düşmanlığın bir eseri olarak kabul edilmişti. Hatta William örneğinde olduğu gibi bu maktuller birer aziz ve mezarları da birer ziyaretgâh olarak görülmüştü. Böyle bir algı, söz konusu cinayetlerin Yahudiler tarafından antik kurban ritüellerini ihya etmek için işlendiği şeklinde bir kanaatin oluşmasına ve dahi bunların bütün dünyaya yayılmış halleriyle uluslararası bir şebekenin faaliyetleri olarak yorumlanmasına neden olmuştur. Diğer taraftan kendisini yoğun bir şekilde 1347-1350 yıllarında hissettiren ve Avrupa'nın üçte birinin yok olmasına neden olan kara ölüm vebadan da Yahudiler sorumlu tutulmuştur. Onların katı temizlik ölçülerine riayet etmeleri ve bu hastalıktan çok fazla etkilenmemeleri, üzerlerinde şüphe oluşturmuş, su kuyularına bilinçli olarak zehir attıkları iddia edilerek⁸⁵ Hıristiyanların canlarına kastettikleri düşünülmüş ve on binlerce Yahudi sırf bu yüzden katledilmiştir.⁸⁶ Bir diğer örnek olarak da bazı Hıristiyan çocukların Yahudi din adamları tarafından yakalanarak bir takım şiddet ritüelleri bağlamında⁸⁷ hadım edildiklerine dair hikâyelerin yayılmasıydı. Zira onların insan formuna girmiş şeytanlar olduklarına inanılıyordu.⁸⁸

⁸⁰ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 261.

⁸¹ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 273

⁸² Bk. Wyne, "Kilise Tarihinde Antisemitizm", 281 vd.

⁸³ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 282 vd.

⁸⁴ Bk. Özdemir, "Hıristiyan İspanya'da Yahudi Aleyhtarlığı (VI-XIV. Yüzyıllar)", 251 vd.

⁸⁵ Bk. Poliakov and et al., "Anti-Semitism", 107.

⁸⁶ Bk. Davis and Chazan, "Anti-Semitism", 399-400; Wyne, "Kilise Tarihinde Antisemitizm", 282.

⁸⁷ Kaçırılan bir çocuğun katledilmesi ve ondan kan alınmasını betimleyen XV. yüzyıla ait bir resim için bk. Poliakov and et al., "Anti-Semitism", 97-98.

⁸⁸ Bk. Batuk, "Tanrı'nın Asi Çocukları", 174-175.

Bu süreçte Kilise'nin ortaya koyduğu tavır gerçekten ilginçtir. Papalık, Yahudilere karşı radikal asılsız haberleri reddederken öbür taraftan da onlara karşı düşmanlığı besleyecek birçok geleneksel temayı da sağlıyordu.⁸⁹ 1215'teki Lateran Konsili, bir toplum olarak Yahudilerin aşağılanmalarının önemli bir aşamasını teşkil eder. Bu konsille Kilise, *Kristendom*'daki Müslümanlara yaptığı benzer bir uygulamayı Yahudiler için de benimser. Onları küçük sarı bezden yapılmış Davut yıldızı gibi toplum nezdinde olumsuz olarak nitelendirilen utanç sembolleri taşımaya zorlamıştır.⁹⁰ Diğer taraftan Hıristiyan "halkın Yahudilere karşı düşmanlığı dinlerinden olduğu kadar mesleklerinden"⁹¹ ve eğitim düzeylerinin genellikle yüksek olmasından da kaynaklanıyordu.⁹² Yine Lateran konsiliyle toplumdaki dışlanmaları için birtakım işaretler taşımaya zorlanmalarının⁹³ yanında Hıristiyanlardan ayırt edilmeleri amacıyla Yahudilere reva görülen meslekler; seyyar satıcılık, rehincilik ve tefecilikti. İlginçtir ki *to judaize* şeklinde bir fiil üretilmiş, *sapkın olmak* ve *faizle borç vermek* anlamında kullanılır olmuştur.⁹⁴ Kan emici ve hilekâr tefeci şeklindeki sunular, kitlesel yağma ve katliamlarla sonuçlanacak bir hedef göstermeden başka bir şey değildir.⁹⁵ Ne var ki tefecilik vb. aşağılayıcı ekonomik faaliyetlere zorlanan Yahudiler, daha sonraları Avrupa'nın ekonomik hayatına yön veren insanlar konumuna geleceklerdi.⁹⁶

Bu döneme ilişkin zikredilmesi gereken bir diğer realite ise her zaman asimilasyona ve içinde yaşadıkları toplumla birleşmeye mecbur tutulan Yahudilerden⁹⁷ büyük bir kitlenin, 1391 yılında İber Yarımadası'nda Hıristiyan olmasıydı. Ancak bu da yaşanan ayrımcılığa çare olmuyor, vaftizle Yahudilerin eski olumsuz tabiatlarından temizlenmedikleri düşünülüyor ve kendilerine şüpheyle bakılıyordu.⁹⁸ "Yahudiler din değiştirmek suretiyle Musa dininden kurtulabilirlerdi,

⁸⁹ Bk. Davis and Chazan, "Anti-Semitism", 400.

⁹⁰ Bk. Şenay, "Yahudi-Hıristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitizm-Oryantalizm İlişkisi", 126.

⁹¹ Johnson, *Yahudi Tarihi*, 214.

⁹² Bk. Groepler, *Anti-Semitizm Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi*, 29.

⁹³ Bk. Poliakov and et al., "Anti-Semitism", 102.

⁹⁴ Bk. Poliakov and et al., "Anti-Semitism", 102.

⁹⁵ Bk. Özdemir, "Hıristiyan İspanya'da Yahudi Aleyhtarlığı (VI-XIV. Yüzyıllar)", 252 vd.

⁹⁶ Bk. Wyne, "Kilise Tarihinde Antisemitizm", 282; Davis and Chazan, "Anti-Semitism", 400.

⁹⁷ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 215.

⁹⁸ Bk. Davis and Chazan, "Anti-Semitism", 400; Poliakov and et al., "Anti-Semitism", 108 vd.

ama (ırk olarak) Yahudilikten kurtuluş yoktu.”⁹⁹ Dahası buradaki Yahudi düşmanlığının güçlenmesindeki en büyük payı, geçmişle hasmane bir şekilde hesaplaşan kimi haham ve kalem erbabı olan fanatik yeni Hıristiyanlar almaktaydı.¹⁰⁰ Yahudilerin II. yüzyıldan beri yaşadıkları en büyük yıkım olan İspanya’dan sürgülmeleri¹⁰¹ çerçevesinde cereyan eden bu nevi olayların gösterdiği üzere ciddi bir şekilde aşağılanmalarından, bir anlamda kendileri de sorumluydular. Gururluydular, fatalisttiler, umutla yaşıyor ve aşırı derecede itaatkâr hareket ediyorlardı. Her şeye rağmen üzerinde ısrarla durdukları eğitim ve ticaretteki kazanımlarını, güvenliklerini temin etmek üzere etkin bir biçimde kullanmaları için yüzyılların geçmesi gerekiyordu.¹⁰²

Reformasyon dönemine gelindiğinde reformun öncü ve müddeilerinin enerjilerini tamamen Roma Katolik Kilisesi’nin otoritesini sarsmaya yoğunlaştırdıkları bilinen bir gerçektir. İlk bakışta bu durumun, Yahudilerin lehine birtakım sonuçlar getirdiği düşünülebilir. Ancak zannedilen bu olumlu hava zaman geçmeden etkisini kaybetmiş ve *antisemitik* bakış açısı ağırlığını korumaya devam etmiştir. Örneğin John Wycliff (1330-1384) ve John Hus’dan (1370-1415) sonra Reformasyonun en etkili öncüsü olarak kabul edilen Martin Luther’in (1483-1546), evvelinde Katolik zulmüne karşı Yahudileri savunurken daha sonraları şiddetli bir Yahudi düşmanı olduğu söylenmektedir.¹⁰³ Nitekim onun Wittenberg’de yayımlanan *Von den Juden und Ihren Lügen*¹⁰⁴ adlı eseri modern döneme kadar uzanan Yahudi kıyımlarının esin kaynağı olarak kabul edilmektedir.¹⁰⁵ Diğer taraftan Yahudilerin toplumdan ayrıştırılarak gettolara mahkûm edildiği bilinen bir vakıadır. Bu da Reformasyona karşı Kilisenin gücünü toparlamak için kullanılmıştır. Bu doğrultudaki bir söylem, Yahudiliğin yanlışlığının ve Hıristi-

⁹⁹ Hannah Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları-I/Antisemitizm*, trc. Bahadır Sina Şener (İstanbul: İletişim Yay., 1966), 163.

¹⁰⁰ Bk. Özdemir, “Hıristiyan İspanya’da Yahudi Aleyhtarlığı (VI-XIV. Yüzyıllar)”, 255 vd.

¹⁰¹ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 289; Groepler, *Anti-Semitizm Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi*, 49.

¹⁰² Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 296.

¹⁰³ Bk. Davis and Chazan, “Anti-Semitism”, 400-401; Wyne, “Kilise Tarihinde Antisemitizm”, 283.

¹⁰⁴ *Yahudilerle Yalanları Üzerine*

¹⁰⁵ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 305-306.

yanlığın doğruluğunun kanıtlanması maksadıyla Katolikliğin hâkim olduğu çevrelerde yaygınlık kazanmıştır.¹⁰⁶

Roma Katolik Dünyasından sonra reformist Protestanların da katılımıyla birlikte Yahudilerin, *Kristendom*'da Türklerin beşinci kolu olarak faaliyet gösteren ajanları olduğu fikri benimsenmiştir. Bütün bu gelişmeler neticesinde, XVI. yüzyıla gelindiğinde Batı Avrupa'da neredeyse hiçbir Yahudi'nin kalmadığı nakledilir.¹⁰⁷ Bundan sonra Yahudiler, Haçlılar ve modern çağlara kadar gelen engizisyonlardan kurtulmak için Doğu Avrupa'ya belki de karşılaşılabilecekleri en korkunç zulümleri görecekleri Polonya ve *antisemitizmin* devlet politikası olarak benimsendiği Rusya'ya¹⁰⁸ göç etmek zorunda kalmışlardır.¹⁰⁹ Ancak 1648'de başlayan ve Doğu Avrupa'da yüzlerce Yahudi topluluğunun yok olmasına neden olan *Chmielnicki* gibi soykırımlar, tekrar Yahudilerin başta modern Yahudi toplumunun oluştuğu İngiltere¹¹⁰ ve Amerika gibi ülkelere göç etmelerine neden olmuştur.¹¹¹

Aydınlanma çağı, bir realite olarak var olan dinsel temelli çatışmaların izale edilmesine yönelik çabaların yoğunlaştığı bir dönemdir. Bu dönemin önde gelen düşünürlerinden John Locke'un (1632-1704) bir kimsenin herhangi bir dini gruba aidiyetini ortaya koymaksızın akıl temelinde var olup olamayacağını tartıştığı ifade edilir. Batı toplumlarındaki bilimsel ve teknik açıdan hızlı gelişmeler yeni bilgi paradigmasını ortaya koymakta ve geleneksel dinsel ve teolojik bakış açısında önemli şüpheler oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu durum da hayatta seküler bir alanın açılmasını doğurmaktadır. Yahudiler yeni ve karmaşık bir durumla karşı karşıya bulunmaktadır. Bir taraftan Kilisenin önceki uygulamaları, ahlaki ve entelektüel açıdan Yahudilere karşı yapılan kötü muamelelerin sorgulanmasını gerektirmektedir. Diğer taraftan ise Yahudilik, Hıristiyanlığın zalimâne yapısının temel kaynağı olarak görülmektedir. Bu bağlamda Hıristiyanlığın kaynaklarından bir sapma ve Grekoromen değerlere geri dönüş ortaya çıkmakta, bununla birlikte tarih boyunca gelişen Yahudi imajına ilişkin olumsuz bakış açısı yine kendisini hissettirmektedir. Özellikle Fransa'daki Voltaire (1694-1778) gibi Aydın-

¹⁰⁶ Bk. Poliakov and et al., "Anti-Semitism", 108.

¹⁰⁷ Bk. Şenay, "Yahudi-Hıristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitizm-Oryantalizm İlişkisi", 130-131.

¹⁰⁸ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 432.

¹⁰⁹ Bk. Wyne, "Kilise Tarihinde Antisemitizm", 283 vd.

¹¹⁰ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 346.

¹¹¹ Bk. Groepler, *Anti-Semitizm Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi*, 50-51.

lanma önderleri, temel vurguları açısından değerlendirildiğinde, Yahudi karşıtı bir tutum içerisinde yer almaktadırlar.¹¹² Aslında bu dönemi, *doğal din* adına Hıristiyanlığın eleştirisi olarak okumak mümkündür. Belli bir noktaya kadar Hıristiyanlığın kurbanları olarak Yahudilere empatik birtakım yaklaşımların olduğu da söylenebilir. Ne var ki ilerleyen süreçte Yahudilik bu eleştirel bakış açısından nasibini almıştır. Buna göre Yahudiler, hâkim olan anlayışı paylaştıkları ve çoğunluğun kültürünü benimsedikleri ölçüde haklarını kazanabilirler. Sonuç itibarıyla Fransız aydınlanması örneğinde de görülebileceği üzere Hıristiyanlığın eleştirisi bağlamında onun Yahudi kökenlerine de vurgu yapılarak Yahudiliğe karşı da acımasızca eleştirilerin olduğu görülecektir.¹¹³

Aydınlanma hareketi denilince bundan ayrı düşünülmesi mümkün olmayan *Haskala* hareketine de kısaca değinmek gerekir. Kısaca *Yahudi Aydınlanma Düşüncesi* şeklinde tanımlanabilecek bu hareket, Yahudiler arasında Avrupa kültürünün yaygınlaşmasında önemli bir işlev görmüştür. Aydınlanmanın ruhuyla mütenasip bir şekilde gelişen *Haskala*, İsrail topraklarına dönüşü politik ve seküler bir vakıa olarak değerlendirmesinden dolayı muhafazakâr Yahudilerce Mesih inancını zayıflatan bir hareket olarak kabul edilmiştir. Nitekim bu düşünce, geleneksel Yahudiliği eleştirerek esasında Yahudilerin gettolardan çıkmalarını ve içinde yaşadıkları toplumlara entegre olmalarını savunmaktadır. Her ne kadar bu hareket, geçmişi eleştiren bir yapıya sahip olsa da asıl amacı, şöyle ifade edilebilir: Yahudi toplumunun varlığını sürdürmesi ve bu kitlenin manevi-kültürel anlamda terakki etmesine hizmet etmek. Bu bakımdan Batı toplumlarında zaten Yahudilere karşı var olan olumsuz yaklaşım, *Haskala*'nın milliyetçi, *Siyonist* ve reformist anlayışlara medâr olan bir yapıya dönüşmesi neticesini getirmiştir.¹¹⁴

Aydınlanmanın toplumsal ideallerinin gerçekleştirilmesi, XVIII. yüzyıl sonlarında gerçekleşen iki devrimle hayat bulmuştur. Amerikan devriminde kıtaya gelen Yahudi nüfusu minimal boyutlardadır ve dolayısıyla buradaki hakların elde edilmesi evrensel insan hakları bağlamında değerlendirilmiştir. Fransız devrimine gelince burada büyük bir Yahudi kitlesi vardır ve geçmişten gelen bir tecrübe söz konusudur. Dolayısıyla buradaki sürecin işletilmesi Amerika'dan

¹¹² Bk. Davis and Chazan, "Anti-Semitism", 401.

¹¹³ Bk. Poliakov and et al., "Anti-Semitism", 111-112.

¹¹⁴ Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Ali Osman Kurt, "Yahudi Aydınlanma Hareketi: Haskala", *Milel ve Nihal* 7, sy. 1 (2010): 33-59.

farklı bir boyutta gerçekleşmiştir. Sonuç itibariyle buradaki Yahudilerin birtakım haklarını, Napolyon'un (1769-1821) tüm insanlara özgürlük söylemiyle çıktığı siyasal mücadelesi örneğinde olduğu gibi,¹¹⁵ kazanmalarına rağmen önceki dönemlerin kalıntısı algılar, Fransa'da olduğu gibi diğer Avrupa ülkelerinde de var olmaya devam etmiştir. Bu hakların alınmasında Yahudiler, yaşadıkları ülkeye sadakatleri ve ülkenin kültür dünyasına entegre olup olamama gibi birçok açıdan sorgulanmak durumunda kalmışlardır.¹¹⁶ Zira Batı toplumlarının muhayyilelerinde Yahudiler, yaşanabilecek en küçük olumsuzlukta bile *günah keçisi* olarak seçilmeye son derece müsait adaylar olarak görülmüşlerdir.¹¹⁷

XIX. ve XX. yüzyıllar ırkçılığın hâkim olduğu bir dönemdir.¹¹⁸ Haddi zatında XIX. yüzyılın politik sorunları bugünkü *antisemitizme* de rengini veren anlaşmazlıklardır.¹¹⁹ Dolayısıyla Yahudiler Batı toplumundaki, yegâne yabancı unsur olmaları bakımından kendilerine karşı yeni ama önceki Hıristiyan jargonun ötesinde geçmişin tüm olumsuz birikimi temelinde ilerleyen daha tehlikeli bir imajın oluşturulmasıyla karşı karşıyadırlar.¹²⁰ Ekonomik alandaki becerileri de dikkate alındığında, bu dönemde kapitalizm temelinde, sosyal tabakaların hakları ve yaşanan eşitsizlikler çerçevesinde ortaya çıkan tartışmaların neticeleri açısından Yahudiler, çok kırılğan bir pozisyona sahiptiler.¹²¹

¹¹⁵ Bk. Poliakov and et al., "Anti-Semitism", 113-114.

¹¹⁶ Bk. Davis and Chazan, "Anti-Semitism", 401; Groepler, *Anti-Semitism Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi*, 68 vd.; Johnson, *Yahudi Tarihi*, 413-414.

¹¹⁷ Bk. Parkes, *Antisemitism*, 57 vd. "Şayet günah keçisi kuramında psikolojik bir hakikat varsa, o da Yahudilere karşı bu toplumsal tutumun etkisi konusundadır; çünkü *antisemitik* yasalar toplumu Yahudileri defetmeye zorladığında bu '*semitikseverler*' de kendilerini gizli kötülüklerden arıtmak, gizemle ve günahkârca sevdikleri bir lekeden kurtulmak zorunda hissettiler." Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları-I/Antisemitizm*, 163.

¹¹⁸ Bu döneme ilişkin dikkat çeken hususlardan biri de Charles Darwin'in (1809-1882) evrim düşüncesinden ilham alınarak Yahudilerin aşağı bir ırk oldukları tezinin savunulmasıdır. Dolayısıyla bu savunu, *antisemitik* bakış açısına hizmet etmiştir. Bk. The World Holocaust Remembrance Center, "Antisemitism", 2.

¹¹⁹ Bk. Parkes, *Antisemitism*, 20.

¹²⁰ Bk. Poliakov and et al., "Anti-Semitism", 112-113.

¹²¹ Bk. Poliakov and et al., "Anti-Semitism", 115 vd.

Bu bağlamı, insanın yurtsuzluğu ve köksüzlüğü kavramları merkezinde politik kötülüklerin kaynağı olarak *antisemitizm*,¹²² emperyalizm¹²³ ve totalitarizmi¹²⁴ gören Hannah Arendt'in¹²⁵ yorumları çerçevesinde açıklamak faydalı olacaktır. *Modern antisemitizmi* Avrupa'daki geleneksel milliyetçiliğin gerilemesine bağlayan Arendt, tam da kıtadaki ulus devletler sistemindeki hassas dengenin çatırdamasının tesadüf ettiği bir evrede, söz konusu vakıanın doruk noktasına ulaştığını düşünmektedir.¹²⁶ Nitekim bu denge arasında Yahudiler, gayr-i millî bir sınıf olarak kabul edilmişlerdir. Dolayısıyla bu denge içerisinde var olmaları, kendilerinin faydalanılabilir bir aygıt olarak düşünölmelerine bağlı olarak gerçekleşmiştir.¹²⁷ Bu durum da içinde yaşadıkları toplumların istikrarlı bir devlet yapısına ve bu yapının da elde ettiği faydadan ötürü onları korumakla ilgilendiği sürece mümkün olabilmıştır.¹²⁸ Aslında Yahudilerin yaşadıkları olumsuz tecrübe, hâkim toplumun negatif bakışlarına hedef olmaları ve dolayısıyla mahkûm edildikleri ekonomik faaliyet alanı onları, ne olursa olsun var olabilmek için daima üretken ve aranan bir kimlikte olma bilincine yöneltmiştir denebilir. Bu bakımdan ulus devletler sistemindeki hassas denge göz önünde bulundurulduğunda yönetimler, her şeyden öte bu kararsız dengeyi kendi ölkelerinin lehine kullanmak istemişlerdir.¹²⁹ Bu doğrultuda söz konusu yönetimler için son derece uygun ve yegâne müttefikler, mukaddemen belirtilen devletsiz ve gayr-i millî sınıf olarak kabul

¹²² *Antisemitizm*, bir insan topluluğunu yersiz yurtsuz bırakmakla farklı insanların bir arada yaşama olanağına darbe vurmuştur. Bk. Yavuz Kılıç, "Hannah Arendt'te 'Yurtsuzluk' Fenomeni", *Kaygı* 12 (2009): 149.

¹²³ Temel özelliklerinden birisi, *yüksek ve aşağı soylar kavramları temelinde insanlığı bölmek* olan emperyalizm, çıkarı ön plana alarak *ortak aklı* ortadan kaldıran bir yayılmacılığı amaçlamaktadır. Bk. Kılıç, "Hannah Arendt'te 'Yurtsuzluk' Fenomeni", 149-150.

¹²⁴ Totalitarizm, şiddet yoluyla insanı insan olmaktan çıkarmak demektir. Haddi zatında söz konusu bu üç "izm", "insanın sağduyusunu, ortak dünyasını, dolayısıyla kendisini var kıldığı kamusal alanı yok" etmektedir. Bu nedenle bu durum, bir anlamda ortak dünyanın inkıraza uğraması demektir. Bu da aslında insanlığın yurdunun yok olmasıdır. Bk. Kılıç, "Hannah Arendt'te 'Yurtsuzluk' Fenomeni", 150-152.

¹²⁵ Bk. Yavuz Kılıç, "Geçmişle Gelecek Arasında İnsan", *Kaygı* 19 (2012): 80, erişim 3 Ekim 2017, <http://dergipark.gov.tr/kaygi/issue/27462/288776>.

¹²⁶ Bk. Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları-I/Antisemitizm*, 20.

¹²⁷ Bk. Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları-I/Antisemitizm*, 51 vd.

¹²⁸ Bk. Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları-I/Antisemitizm*, 184.

¹²⁹ Bk. Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları-I/Antisemitizm*, 52.

edilen Yahudilerdi.¹³⁰ Bu kararsız dengeden Yahudiler, iyi bir şekilde yararlanmışlar ve “Avrupa uluslarının ortak çıkarlarının bir tür simgesi” durumuna gelmişlerdir.¹³¹ İktidarlara bu yakın ilişkilerinden dolayı, daima devlet erkiyle özdeşleştirilmişler ve toplumdan uzak bir yapı arz etmişlerdir. Dolayısıyla bu durum da onların, dünyayı tahakküm altına almaya çalışan uluslararası bir şebeke oldukları kuşkusunu Avrupa toplumları nezdinde oluşturmuştur.¹³² Hâlbuki söz konusu süreç, “Yahudilerin diğer toplumsal gruplarla giderek eşit duruma gelmeleriydi.”¹³³ Bahsedilen kararsız dengenin bozulması bir anlamda Yahudilerin hedef tahtasına konmasına neden olmuştur. Başka bir ifadeyle Napolyon sonrasındaki modern ulus sistemine geçme sürecinde Prusya merkezli orta sınıf oluşturulması aşamasındaki dengesizlikler onları, ciddi anlamda bir düşmanlığa maruz bırakmıştır.¹³⁴ Bu bakımdan “Avrupalı halkların felaketi andıran yenilgilerinin, Yahudilerin başına gelen felaketle başlaması hiç de rastlantı değildir.”¹³⁵ Bütün bu bilgiler ışığında Arendt, *modern antisemitizmi* Avrupa genelinde cereyan eden siyasal bir hadise olarak nitelendirmektedir.¹³⁶

Diğer taraftan 1879 yılında Wilhelm Marr (1819-1914) tarafından kaleme alınan ve *antisemitizm* kavramlaştırılmasının ilk kez kullanıldığı¹³⁷ *The Victory of Jewry over Christendom*¹³⁸ ve meşhur *Protocols of the Elders of Zion*¹³⁹ gibi eserler, bu dönemin havasını yansıtmaları açısından dikkate alınması gereken önemli yazılar olarak kabul edilirler. Bunlarda vurgulanan husus, Yahudilerin uluslararası bir ağ oluşturarak birlikte tek bir hedef için çalıştıklarıydı. O da ekonomik, medyatik ve

¹³⁰ Bk. Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları-I/Antisemitizm*, 54.

¹³¹ Bk. Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları-I/Antisemitizm*, 52.

¹³² Bk. Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları-I/Antisemitizm*, 63.

¹³³ Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları-I/Antisemitizm*, 107.

¹³⁴ Bk. Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları-I/Antisemitizm*, 65 vd.

¹³⁵ Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları-I/Antisemitizm*, 52.

¹³⁶ Bk. Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları-I/Antisemitizm*, 75.

¹³⁷ Bk. Poliakov and et al., “Anti-Semitism”, 88 vd.

¹³⁸ *Yahudilerin Kristendom’da Zaferleri*

¹³⁹ *Siyon Büyüklerinin Protokolleri*. Yahudilere karşı kitlesel kin ve nefreti körüklemek için üretilen bu eserle ilgili geniş bilgi için bk. Parkes, *Antisemitizm*, 45-56. Ayrıca bu süreçte üretilen yazılara ilişkin bk. Hebû, “el-lâ-Sâmiye”, 785-786.

politik argümanları kullanarak *Kristendom*'un çökertilmesidir.¹⁴⁰ Böylesine bir kavramın ortaya çıkmasında Avrupa'nın tarihinde ve kültüründe *tanrı katili* olarak kabul edilen Yahudilere düşmanlık vardır. Hali hazırda yaygın bir algı olarak bu düşmanlığı, tamamen Almanya ve Alman düşüncesiyle ilişkilendirmek de doğru olmayacaktır.¹⁴¹ Netice itibarıyla bu içerik, söz konusu kavramlaştırmayla birlikte siyasi bir harekete dönüşmüştür.¹⁴²

Yahudilerin gerek ekonomik gerekse de demografik açıdan yayılması düşüncesini bir tehlike olarak gören, sistematik olarak Yahudilerin etkisiz ve alt bir sınıf olarak kalmasını hedefleyen ve *antisemitik* algıyı teşvik eden Rusya'da¹⁴³ modern dönemlerin ilk planlı soykırımı 1871 yılında Odessa'da¹⁴⁴ gerçekleşmiştir. Bu katliam ve akabindeki benzer olaylar, 1881-1914 yılları arasında Doğu Avrupa ve Balkanlardan kitleler halinde Yahudilerin Amerika'ya göçüne sebebiyet vermiştir.¹⁴⁵ Bu yoğun göç dalgaları kimi zaman Amerika toplumunun bazı kesimlerinin tepkisini çekmiş ve kapılar kapanmıştır. Bununla birlikte göçler devam etmiştir. Bundan başka I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Avrupa'da Yahudilere görece haklar tanınsa da her iki dünya savaşı arasında özellikle Ukrayna ve Doğu Avrupa'da büyük ölçüde can kayıplarının yaşandığı sistematik *pogromlar* uygulanmıştır.¹⁴⁶ Bütün bu saikler altında yaşanan göç dalgalarının neticesi olarak günümüze kadar uzanan süreçte, şehrli Amerikalıların nüvesini teşkil eden Yahudiler, her ne kadar Henry Ford (1863-1947) örneğinde olduğu gibi bir takım *antisemitik* faaliyetlere maruz kalsalar da¹⁴⁷ Amerikan toplumunun ayırt edilmesi güçleşen, kurucu ve önemli bir parçası olmuşlardır.¹⁴⁸

Diğer taraftan Rusya'da yaşanan dehşet ve 1894 yılında Fransız ordusundaki Yahudi Albay Dreyfus'un haksız yere casuslukla suçlanması ve mahkûm

¹⁴⁰ Bk. Davis and Chazan, "Anti-Semitism", 402; Johnson, *Yahudi Tarihi*, 531 vd.; Poliakov and et al., "Anti-Semitism", 113.

¹⁴¹ Bk. Leaman and Nyman, "Anti-Semitism", 313.

¹⁴² Bk. Hebû, "el-lâ-Sâmiye", 785.

¹⁴³ Bk. Poliakov and et al., "Anti-Semitism", 123 vd.

¹⁴⁴ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 433.

¹⁴⁵ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 434.

¹⁴⁶ Bk. Poliakov and et al., "Anti-Semitism", 135.

¹⁴⁷ Bk. Karesh and Hurvitz, "antisemitism", 24.

¹⁴⁸ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 653 vd.

edilmesi (ve ardından masum olduğu ortaya çıkmasına rağmen),¹⁴⁹ Yahudilerin Avrupa toplumuna kabul edilmeleri hayallerini suya düşürmüştür.¹⁵⁰ *Dreyfus davası*, hakikaten bir dönüm noktası olmuştur. Zira bu olay, Yahudilerin azınlıklar halinde yaşadıkları toplumlarla kaynaşamayacaklarının ilanı şeklinde algılanmıştır.¹⁵¹ Ayrıca bunlar, kurtuluş için bir anavatan kurulabilir mi fikrinin oluşmasına, Theodore Herzl (1860-1904) önderliğinde ve *Siyonizm* ideolojisi çerçevesinde yavaş yavaş Filistin'e de bir göç dalgasının başlamasına neden olmuştur.¹⁵² Başka bir ifadeyle tüm yönleriyle *antisemitizm* temelinde şekillendirilen modern dönem Yahudi algısı, Avrupa Yahudiliğinin sonunu getirmiş ve Amerikan Yahudi toplumu ile İsrail Devleti'nin kurulmasının zeminini oluşturmuştur. Aynı zamanda bu durum, Amerika'nın özellikle ekonomik dinamizminin ciddi anlamda ivme kazanmasına neden olmuştur.¹⁵³

Bu döneme ilişkin dikkat çeken diğer bir nokta da *antisemitik* çevrelerin, olaya yeni bir kavramsal boyut ekleyerek Yahudileri dini bir grup olmaktan öte ırksal bir grup olarak kabul etme temayülünde olmalarıdır.¹⁵⁴ Bu bağlamda Almanya önem kazanmaktadır. Çünkü Yahudiler, Almanya'nın entelektüel, ekonomik, askeri ve sınai açıdan gelişmesinde lokomotif görevi gören ve bu ülkeye rengini veren önemli bir kitle konumuna gelmeyi başarabilmişlerdir.¹⁵⁵ Ancak I. Dünya Savaşında kendilerine çok güvenen Almanlar, ağır bir yenilgi almışlar ve galip devletler tarafından aşağılanarak büyük bir şoka uğramışlardır. Yenilginin faturası Yahudilere kesilerek, kendileri *günah keçisi* ilan edilmiştir.¹⁵⁶ Adolf Hitler

¹⁴⁹ Bk. Parkes, *Antisemitizm*, 37 vd.

¹⁵⁰ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 450 vd. Bu dava ile ilgili geniş bilgi için bk. Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları-I/Antisemitizm*, 167-219.

¹⁵¹ Bu dava Siyonizm'le özdeşleşmiş ve Theodore Herzl'i harekete geçiren ana unsur olmuştur. Bundan sonra Herzl, meşhur eseri *Der Judenstaat*'ı (*Yahudi Devleti*) kaleme almıştır. Bk. M. Lütfullah Karaman, "Siyonizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 37 (Ankara: TDV Yay., 2009), 329.

¹⁵² Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 446 vd.

¹⁵³ Bk. Poliakov and et al., "Anti-Semitism", 125.

¹⁵⁴ Davis and Chazan, "Anti-Semitism", 402; Groepler, *Anti-Semitism Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi*, 108.

¹⁵⁵ Burada Almanya'daki ilk ulusalcı hareket olarak nitelendirilen *Völkisch* hareketine de değinmek gerekir. Bu harekete göre söz konusu sanayileşme ve sekülerizmle beraber gelişen modernleşme, Yahudiler tarafından Alman kültürünün altını oyan bir vakıa olarak ortaya çıkmıştır. Bk. The World Holocaust Remembrance Center, "Antisemitizm", 3.

¹⁵⁶ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 547 vd.

(1889-1945) bu düşünce biçiminden derin bir şekilde etkilenmiştir. 1925-1927 yılları arasında yazdığı *Mein Kampf*¹⁵⁷ isimli eserinde Yahudileri, farklı ve kötü niyetli karaktere sahip insanlar şeklinde kendisini derinden uyaran bir figür olarak sunmaktadır.¹⁵⁸ Bu düşünceyi politik programının merkezi vurgusu haline getirmiş, Alman toplumunu bu yöndeki vizyonunu gerçekleştirmek üzere mobilize etmiş ve böylece II. Dünya Savaşını başlatarak Yahudilere karşı bir soykırım uygulamasına girişmiştir.¹⁵⁹

Sonuç itibarıyla Batı dünyasının tarihsel birikimi olarak ürettiği *antisemitizm*, Hitler'le zirveye ulaşmış¹⁶⁰ ve milyonlarca Yahudi soykırımı uğratılarak *Aşkenazi toplumu* mahvedilmiştir.¹⁶¹ Bu durum *Siyonizm*¹⁶² fikrini ateşlemiş ve zincirin son halkası olarak, Yahudilerin çoğunluğu diasporada yaşasa da bir Yahudi olarak utanç duymaktan kurtulmalarının vesilesi olarak değerlendirilen¹⁶³ İsrail Devleti'nin kurulması ile sonuçlanmıştır.¹⁶⁴ Diğer taraftan kimi değerlendirmelere göre *antisemitizm*, Yahudiliğin doğasını da değiştirmiştir.¹⁶⁵

¹⁵⁷ *Kavgam*

¹⁵⁸ Bk. Adolf Hitler, *Kavgam*, trc. Refik Özdek (İstanbul: İstanbul Dağıtım, 2005), 92 vd.

¹⁵⁹ Bk. Davis and Chazan, "Anti-Semitism", 402. Ayrıca bk. Hebû, "el-lâ-Sâmiye", 786. Ayrıca söylemek gerekir ki Hitler'in liderliğinde Nazilerin 1933 yılında iktidara gelmesi, Filistin'e süren göçlere büyük bir ivme kazandırmış ve Prag'da toplanan Siyonist kongrenin sınırsız göç kararı almasına neden olmuştur. Bk. Karaman, "Siyonizm", 332.

¹⁶⁰ Bu konuda bir değerlendirme için bk. Parkes, *Antisemitism*, X vd.; Leaman and Nyman, "Anti-Semitism", 313.

¹⁶¹ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 592.

¹⁶² *Siyonizm* ile Yahudilik arasında bir ayırım yapmak zorunludur. Zira *Siyonizm*'in, geçmişte yaşanan bir mazlumluğu kullanarak başka mazlumiyetler yarattığı ortadadır. Esasında *antisemitizm*, bir anlamda *Siyonizm*'i besleyen bir etmendir. Dolayısıyla *Siyonizm* hem Yahudiler hem de Müslümanlar için ciddi bir tehlikedir. Dolayısıyla *Siyonizm*'in neden olduğu bu durumdan utanç duyan ve bu anlayışa karşı duran vicdanlı birçok Yahudi vardır. Bk. Haqqi, "Zionism and the Arab-Israel Confrontation", 40-42. Diğer taraftan İsrail Devleti'ni kuran irade olan *Siyonizm*, *antisemitizm* terimini tamamen Yahudi düşmanlığına hasrederek bunu bir silah olarak kullanıp küresel birçok platformda etkili faaliyetler yürütmekte ve kendisini dünyadaki tüm Yahudilerin hamisi olarak ilan etmektedir. Aynı zamanda kendi siyasi anlayışına itiraz eden her insan ve kesimi de *antisemitist* olarak damgalamaktadır. Bunların başında da Araplar ve Müslümanlar gelmektedir. Geniş bilgi için bk. Hebû, "el-lâ-Sâmiye", 786-787.

¹⁶³ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 645; Leaman and Nyman, "Anti-Semitism", 313.

¹⁶⁴ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 601 vd.

¹⁶⁵ Bk. Leaman and Nyman, "Anti-Semitism", 313.

Holokost dehşeti, bu insanlık dışı uygulamaların kesin bir şekilde mahkûm edilmesi gerektiği fikrini tetiklemeyle¹⁶⁶ birlikte tam anlamıyla hayata geçirilmesi gereken şeyler yapılmamıştır. Aksine sorun, geçmişte bizatihi *antisemitizmin* kurbanı olan Müslümanların kucacağına itilerek yeni bir çatışma alanı ortaya çıkarılmıştır: Arap-İsrail Sorunu.¹⁶⁷ Soykırımla *yeni Siyon* arasında organik bir bağ kurulmuş,¹⁶⁸ geçmişteki acı olaylar sanki yaşanmamışçasına, İsrail, kolonizasyon döneminin sonunda, İslam Dünyasındaki tek Batılı parça olarak sorunlu bir şekilde Ortadoğu'ya eklenmiştir.¹⁶⁹ Bu alan, bölgedeki 1918 öncesi sükûnet halinin aksine, maalesef Yahudilerin tekrar potansiyel birer *günah keçisi* olarak seçilmelerine yol açabilecek yapısal bir karakter algısının tohumlarının ekilmesi gibi birçok tehlikeyi beraberinde getirmiştir.¹⁷⁰

Bu noktada bölgedeki Yahudi düşmanlığının oluşmasında, *Levant Hristiyanları* üzerinden başlayarak¹⁷¹ aktarılan Batının *antisemitik* birikiminin etkin olduğunu söylemek gerekir. Böyle bir vakianın ortaya çıkması da belirtildiği üzere Arap-İsrail çatışması nedeniyledir.¹⁷² Kimi bakış açılarına göre özellikle Arap dünyasında güçlü bir *antisemitizmin* yükseldiği, Batıdaki Yahudi düşmanlarının onlarla işbirliği yaptığı ve bu yöndeki bir söylemi ciddi anlamda sahiplendikleri iddia edilebilir.¹⁷³ Belli bir noktaya kadar *Daru's-Selam*'ın *Kristendom*'dan daha ehven ve güvenli bir yer olduğu fakat tarihte de Müslümanlar arasında *antisemitik* eğilimler olduğu söylenebilir.¹⁷⁴ İsrail'in kuruluşundan sonra ondan nefret eden kimi Müslümanların, *antisemitik* eğilimlerini *antisyonizm* düşmanlığı altında gizledikleri de savunulabilir.¹⁷⁵ Radikal ve militan hareketler bağlamında *İslami anti-*

¹⁶⁶ Bk. Davis and Chazan, "Anti-Semitism", 402.

¹⁶⁷ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 611.

¹⁶⁸ Bk. Johnson, *Yahudi Tarihi*, 601.

¹⁶⁹ Bk. Davis and Chazan, "Anti-Semitism", 402. Ayrıca bk. Parkes, *Antisemitism*, XII vd.

¹⁷⁰ Bk. Haqqi, "Zionism and the Arab-Israel Confrontation", 38.

¹⁷¹ Bk. Norman A. Stilmann and et al., "Anti-Judaism/Antisemitism/Anti-Zionism", in *Encyclopedia of Jews in the Islamic World*, ed. Phillip I. Ackerman-Lieberman and et al., vol 1 (Leiden-Boston: Brill, 2010), 233.

¹⁷² Bk. Poliakov and et al., "Anti-Semitism", 138.

¹⁷³ Bk. Poliakov and et al., "Anti-Semitism", 139.

¹⁷⁴ Bk. Stilmann and et al., "Anti-Judaism/Antisemitism/Anti-Zionism", 221-240.

¹⁷⁵ Bk. The World Holocaust Remembrance Center, "Antisemitism", 3.

*semitizm*¹⁷⁶ ve 2000 yılındaki Filistin İntifada hareketiyle başlatılan ve Avrupa'daki kimi aşırı Müslüman gruplar tarafından propagandası yürütülüyor şeklinde sunulan *yeni antisemitizm* kavramları dahi üretilebilir.¹⁷⁷ Bir takım makul çözüm önerileri sunsalar da¹⁷⁸ ne yazık ki bu iddiaların temellendirilmesinde büyük ölçüde vakıanın bağlamsal olarak ele alınması göz ardı edilmekte ve tek taraflı bir okuma metodu izlenmektedir. Bunun en ibretâmez örneğine *Anti-Defamation League* tarafından hazırlanan raporda rastlanabilir. Bu raporda, Ortadoğu'ya transfer edilen *antisemitizmin* Avrupa kökenlerine işaret edilmekte,¹⁷⁹ bununla birlikte sebep olarak Arap-İsrail sorunu gösterilmektedir. Devamla bu sorunun neden olduğu birtakım savrulmalardan örnekler verilmektedir. Ancak nedenler sorgulanmamaktadır. Tarihî perspektif sunma iddiasında olmakla birlikte bu bakış açısı, tam tersine olumlu tarihî tecrübeleri iskalamakta ve günümüz realitesinde yaşananların altını doldurmak için geçmişe ilişkin *keyfe ma yeşa* cimbrizlayıcı bir üslup kullanılmaktadır.¹⁸⁰ Unutulmamalıdır ki geçmişte birlikte barış içerisinde yaşayan kitleler nedensiz bir şekilde birbirine düşmanlık yapmazlar. Kaldı ki Batı muhayyilesinin ürettiği *antisemitizm*, İmparator Hadrian (M.S. 76-138) örneğinde de görüleceği üzere Yahudilere Kudüs'e bakmayı bile yasaklamışken, Hz. Ömer (ö. 23/644) misalindeki gibi yüzyıllar sonra onların şehre yerleşmelerine izin verenler Müslümanlar olmuştur. Diğer taraftan Müslümanların son üç asırdır gerek düşünsel gerekse de siyasal bir buhranın ortasından geçtikleri göz önünde bulundurulursa maruz bırakıldıkları mazlumiyetlerin istismara açık olduğu da ortadadır. Bu nedenle küresel politikaları belirleyen odakların spekülâtif toplum mühendislikleri yaptıkları realitesi kesinlikle dikkate alınmalıdır. Zira bu durum, geçmişinde soykırım geleneği bulunmayan dünyanın önemli bir kesimini, kökenlerine aykırı bir şekilde dönüştürmeye matuf bir realitedir.

Son olarak inandıkları Mesih farklı olmakla birlikte İsrail bağlamında Mesihçi kimlikleriyle birleşen *Hıristiyan Siyonizmi*¹⁸¹ ile *Yahudi Siyonizmi* arasındaki adı konmamış hedef birlikteliği de komplike ve çelişik bir yapı arz etmesi açısın-

¹⁷⁶ Bk. Stilmann and et al., "Anti-Judaism/Antisemitism/Anti-Zionism", 237.

¹⁷⁷ Bk. Ben-Moshe, "The New Anti-Semitism in Europe", 219-236.

¹⁷⁸ Bk. Ben-Moshe, "The New Anti-Semitism in Europe", 233 vd.

¹⁷⁹ Bk. Anti-Defamation League, *Islamic Anti-Semitism in Historical Perspective*, (byy.: y.y., 2002), 6-7.

¹⁸⁰ Bk. Anti-Defamation League, *Islamic Anti-Semitism in Historical Perspective*, 1-19.

¹⁸¹ Bk. Şenay, "Yahudi-Hıristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitism-Oryantalizm İlişkisi", 133 vd.

dan zikredilmeye değerdir. Esasında bu realite, başlı başına bir yazıda ele alınması gereken bir konudur.¹⁸² Ancak kısaca bilgi vermek gerekirse, bu bağlamın kökenlerini II. Dünya Savaşı sonrasında aramak gerekir. Birçok kilisede temel olarak geçmişte yapılan mezâlime karşı bir nedâmetin dillendirildiği görülmektedir. Bir anlamda bu yaklaşıma geleneksel *antisemitizmi* mahkûm etme ve günah çıkarma denebilir. Buna Papa XXIII. John (1881-1963) ve Papa II. Jean Paul (1920-2005) örnek verilebilir. İlki, kimi ritüellerden Yahudilere olan negatif referansları çıkarırken ikincisi *antisemitizmi* bir günah olarak nitelendirmiştir.¹⁸³ Ancak bu yaklaşım, Protestan kiliselerde daha yoğundur. Yine de bu yaklaşımlar sorunu ortadan kaldıracak düzeyde yeterli değildir. Bununla birlikte bu nedâmet Yahudilere yardım etme dürtüsünü tetiklemiş, *Siyonist* çabalara ve dolayısıyla da İsrail Devleti'nin yaratılmasında ciddi bir desteği beraberinde getirmiştir.¹⁸⁴

SONUÇ

Sonuç olarak; *Helenizmle* olgunlaşmaya başlayan, pagan unsurlarla birlikte Hıristiyanlıkta temellendirilen, Muhammedî davetin ortaya çıkmasıyla yeni bir boyut kazanarak Batı düşünce tarihinde ikmal edilen *antisemitizm* terimi, insanlık âleminin binlerce yıldır yaşadığı karmaşık bir sorun olan ve bir o kadar da anlaşılması için üzerinde düşünülmesi gereken bir kavramdır. Günümüzde bu terimin anlamsal boyutu değişime uğratarak, farklılıkların birlikte huzur ve sükûnet içinde yaşamalarını temin eden bir kültürün mimarları olarak Müslümanlar, kimi mihraklarca bu kavramın uygulayıcıları olarak lanse edilmeye çalışılmaktadır. Diğer taraftan, *Oryantalizm* tecrübesinin modern yüzü olan *İslamofobi*, ötekileştirmeyi yapanların müstehzi edasıyla *antisemitik düşüncenin tarihi bir kurbanı olan İslam'a karşı düşmanlık*¹⁸⁵ olarak tanımlanmakta ve İslam düşmanlığı *antisemitizmden* ayırıştırılarak sorunun farklı bir boyuta taşınmasına gayret edilmektedir.

¹⁸² Bk. Grace Hallsell, *Tanrı'yı Kıyamete Zorlamak*, trc. Mustafa Acar ve Hüsnü Özmen (Ankara: Kim Yayınları, 2003).

¹⁸³ Bk. The World Holocaust Remembrance Center, "Antisemitism", 3.

¹⁸⁴ Bk. Poliakov and et al., "Anti-Semitism", 136-137.

¹⁸⁵ Bu düşmanlığın güncel görünüşleri ile ilgili bk. Mustafa Yiğitoğlu, "Sarcastic View of Islam in Western Christianity", *The Journal of Academic Social Science Studies* 5, is. 8 (December 2012): 1359-1369, erişim 3 Ekim 2017, <https://www.jasstudies.com/DergiTamDetay.aspx?ID=290>; Önal, *Avrupa'da İslam ve Müslüman Azınlıklar*, 268-370.

Gerek bilinçsizce hareket eden Müslüman unsurlar ve gerekse de kendisini İslam'ın özellikle vurguladığı akılcı bakış açısından soyutlayan kimi İslamî kesimler, ne yazık ki böylesine tehlikeli bir düşünce biçimine, cömertçe argümanlar sağlamaktadırlar.

Ulaşılan önemli bir sonuç olarak şunu da ifade etmek gerekir: *Antisemitizmi* üreten Batı medeniyetinin bir günah çıkarması olarak varlığını devam ettiren İsrail Devleti'nin birçok hak ihlali yapmasına göz yumulmaktadır. Hâlbuki gerekli görüldüğünde birtakım bahanelerin üretilmesiyle birçok üçüncü dünya ülkesinin, meşruluğu sorgulanabilecek şekilde küresel güçlerce işgal edildiği realitesi açıkça ortadadır. Böylesine dengesiz bir denklem, haksızlığa uğramanın biriktirdiği enerjiyle global boyutta patlaması muhtemel bir kaos kazanı hüviyeti taşımaktadır. Başka bir ifadeyle izleri silinmez travmalarla her yönden baskılanan bir toplum kullanılarak tarihsel düşman olarak algılara yerleştirilen bir ümmetin de unutulmayacak travmalarla başkalaştırılması şeklinde ifade edilebilecek son derece endişelendirici bir akıbet doğru dünya sürüklenmektedir. Diğer taraftan belirtmek gerekir ki *antisemitizmi* üreten Batının bu kadim günahından nedâmet duyup onu her yerde mahkûm etmesi gecikmiş de olsa olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Fakat İsrail'in kuruluşundan beri geçen yaklaşık yetmiş yıllık süreçte yaşananlar, bu nedâmetin pişmanlıktan bambaşka bir şey olduğunu ihsas ettirmektedir. Nitekim bu sürecin, sorunun ortadan kalkması bir yana, daha farklı boyutları olan ve dünyanın geleceği açısından çok tehlikeli ve kronikleşme eğiliminde olan münâferetleri getirdiği görülmektedir.

Nihai tahlilde *antisemitizm* vakıası, karmaşık ilişkiler ağı çerçevesinde insanlık için kronik bir hastalık haline dönüşmüştür. Dolayısıyla sadece belli kesimlerin değil bütün olarak dünyanın çözmek zorunda olduğu bir sorundur. Bu kavram temelinde oluşan münâferetlerin izale edilmesi ve köklü bir çözümün üretilmesinin mercî ise sadece insanlığın ortak vicdanıdır.¹⁸⁶

¹⁸⁶ Her kesimden vicdanlı insanların olduğu muhakkaktır. Ancak bu noktada hassaten 2001 yılında vefat eden ve özeleştirici kültürünü özümsemiş Yahudi entelektüel ve bilim adamı İsrail Shahak'ı zikretmek gerekir. İçinden geldiği muhitini ve tarihini son derece nesnel, eleştirel ve hakkı teslim eden bir üslupla değerlendirmiştir. Bu bağlamda örneğin şu eserlerine bakılabilir: *Yahudi Tarihi Yahudi Dini* ve Norton Mezvinsky ile birlikte kaleme aldığı *İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi*.

KAYNAKÇA

- Anti-Defamation League. *Islamic Anti-Semitism in Historical Perspective*. byy.: y.y., 2002.
- Arendt, Hannah. *Totalitarizmin Kaynakları-I/Antisemitizm*. trc. Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları, 1966.
- Aykıt, Dursun Ali. "Hıristiyanlık'ta 'Kuzu Hırsızlığı' veya Proselitizm". *İslami Araştırmalar Dergisi* 20, sy. 2 (2007): 206-220.
- Bali, Rifat N. *Toplu Makaleler-II Türkiye'de Antisemitizm ve Komplo Kültürü*. İstanbul: Libra Kitap, 2013.
- Batuk, Cengiz. "Tanrı'nın Asi Çocukları: 'Zalimlik ve Mazlumluk Arasında Şiddet Sarmalındaki Yahudiler'". *Milel ve Nihal* 5, sy. 1 (2008): 157-187.
- Ben-Moshe, Danny. "The New Anti-Semitism in Europe: The Islamic Dimension of, and Jewish Belonging in, the EU". *Islam and Christian-Muslim Relations* 26, no. 2 (2015): 219-236.
- Bigalke, Ron J. "Anti-Semitism". in *The Encyclopedia of Christian Civilization*. byy.: Blackwell Publishing Ltd., 2011. Erişim 3 Ekim 2017. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9780470670606.wbecc0054/abstract>
- Campbell, Joseph. *Batı Mitolojisi Tanrı'nın Maskeleri*. trc. Kudret Emiroğlu. Ankara: İmge Yayınları, 2003.
- Davis, Alan and Chazan, Robert. "Anti-Semitism". in *Encyclopedia of Religion*. Edited by Lindsay Jones. 1: 397-403. USA: Thomson Gale, 2005.
- Erbaş, Ali. "İncil'de Yahudi İmajı". *EKEV Akademi Dergisi* 7, sy. 17 (Güz 2003): 95-112.
- "EUMC Working Definition of Antisemitism". Erişim 1 Ekim 2017. <http://www.antisem.eu/projects/eumc-working-definition-of-antisemitism/>
- Groepers, Eva. *Anti-Semitism Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi*. trc. S. Kaya. İstanbul: Belge Yayınları, 1999.
- Hallsell, Grace. *Tanrı'yı Kıyamete Zorlamak*. trc. Mustafa Acar ve Hüsnü Özmen. Ankara: Kim Yayınları, 2003.
- Haqqi, S. A. H. "Zionism and the Arab-Israel Confrontation". *The Muslim World League Journal* (Rabi al-Thani 1404): 38-42.
- Hebû, Ahmed. "el-lâ-Sâmiye". *el-Mevsûa'tu'l-Arabiyye*. 16: 785-787. Şam: y.y., 2006.
- Hick, John. "Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta Tanrı Kavramı". trc. Aydın Topaloğlu. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28, sy. 1 (2005): 207-216.
- Hitler, Adolf. *Kavgam*. trc. Refik Özdek. İstanbul: İstanbul Dağıtım, 2005.
- Johnson, Paul. *Yahudi Tarihi*. trc. Filiz Orman. İstanbul: Pozitif Yayınları, ts.
- Karaman, M. Lütfullah. "Siyonizm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37: 329-335. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Karesh, Sara E. and Hurvitz, Mitchell M. "antisemitism". in *Encyclopedia of Judaism*. Edited by Gordon Melton. 23-24. USA: Facts On File, 2006.
- Kaufmann, Francine ve Eisenberg, Josy. "Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik". trc. Mehmet Aydın. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29, sy. 1 (1987): 267-283.
- Kılıç, Yavuz. "Hannah Arendt'te 'Yurtsuzluk' Fenomeni". *Kaygı* 12 (2009): 147-158.
- Kılıç, Yavuz. "Geçmişle Gelecek Arasında İnsan". *Kaygı* 19 (2012): 77-90. Erişim 3 Ekim 2017. <http://dergipark.gov.tr/kaygi/issue/27462/288776>

1216 | Yılmaz, M. Selim. The Archaeology of a Concept: The Theological ...

- Komisyon. *Büyük Türkçe Sözlük*. Erişim 1 Ekim 2017. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59d127e2691223.36179649
- Kurt, Ali Osman. "Yahudilik'te Sürgün Metaforu: 'Boş Ülke' Miti ve 'İncir' Benzetmesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme". *Milal ve Nihal* 5, sy. 3 (2008): 257-267.
- Kurt, Ali Osman. "Yahudi Aydınlanma Hareketi: Haskala". *Milal ve Nihal* 7, sy. 1 (2010): 33-59.
- Leaman, Oliver and Nyman, Clive. "Anti-Semitism". in *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. Edited by Edward Craig. 1: 311-314. London: Routledge, 1998.
- Lean, Nathan. *İslamofobi Endüstrisi*. trc. İbrahim Yılmaz. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Olgun, Hakan. "Tarihsel Bir Kurgu Ürünü Olarak İslamofobyaya". *Diyanet İlmî Dergi* 44, sy. 3 (2008): 31-49.
- Önal, Recep. *Ebû Mansûr el-Mâtürîdiye Göre İslam Dışı Dinler*. Bursa: Emin Yayınları, 2013.
- Önal, Recep. *Avrupa'da İslam ve Müslüman Azınlıklar*. Bursa: Emin Yayınları, 2016.
- Özdemir, Mehmet. "Hıristiyan İspanya'da Yahudi Aleyhtarlığı (VI-XIV. Yüzyıllar)". *Bütün Yönleriyle Yahudilik (Uluslararası Sempozyum)* içinde, ed. Asife Ünal v. dğr., 239-256. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği, 2012.
- Parkes, James. *Antisemitism*. Chicago: Quadrangle Books, 1964.
- Poliakov, Leon and et al. "Anti-Semitism". in *Encyclopedia Judaica*. 3: 88-160. Jerusalem: Keterpress Enterprises, 1978.
- Said, Edward. *Oryantalizm*. trc. Nezh Uzel. İstanbul: İrfan Yayınları, 1998.
- Stilmann, Norman A. and et al. "Anti-Judaism/Antisemitism/Anti-Zionism". in *Encyclopedia of Jews in the Islamic World*. Edited by Phillip I. Ackerman-Lieberman and et al. 1: 221-240. Leiden-Boston: Brill, 2010.
- Şenay, Bülent. "Yahudi-Hıristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitism-Oryantalizm İlişkisi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11, sy. 2 (2002): 117-146.
- The World Holocaust Remembrance Center. "Antisemitism". Erişim 1 Ekim 2017. [https://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft Word - 5742.pdf](https://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%205742.pdf)
- Vermes, Geza. *The Changing Faces of Jesus*. London: The Penguin Press, 2000.
- Wyne, Hugh. "Kilise Tarihinde Antisemitizm". trc. Süleyman Turan. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* IV, sy. 1 (2004): 275-290. Erişim 3 Ekim 2017. <http://www.dinbilimleri.com/DergiTamDetay.aspx?ID=470&Detay=Ozet>
- Yılmaz, Mustafa Selim. *Kumran Yazmalarının Ahit Geleneği Çerçevesinde Değerlendirilmesi*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2013.
- Yiğitoğlu, Mustafa. "Babil Esaretinden Miladi İlk Yıllara Yahudiler". *Tarih Bilinci Dergisi* 13-14 (2011): 229-234.
- Yiğitoğlu, Mustafa. "Sarcastic View of Islam in Western Christianity". *The Journal of Academic Social Science Studies* 5, 8 (December 2012): 1359-1369. Erişim 3 Ekim 2017. <https://www.jasstudies.com/DergiTamDetay.aspx?ID=290>
- Yiğitoğlu, Mustafa. "Negative Attitudes of Jews Regarding to Islam and Muslims Throughout the History". *Journal of History Culture and Art Research* 6, 2 (2017): 187-198. erişim 3 Ekim 2017. <http://kutaksam.karabuk.edu.tr/index.php/ilk/article/view/806>